

DFC STUDIJA

Instrumenti meke moći u hibridnim strategijama

Instrumenti meke moći u hibridnim strategijama

Decembar 2024. godine

Sadržaj:

1 – Ključni nalazi i preporuke	4
Preporuke	7
2 – Uvod	8
3 – Manipulacija i viktimizacija	10
Unutrašnji mehanizmi	13
Podrivanje EU agende i hibridne aktivnosti	14
Zakon o stranim agentima	17
Razlika između FARA i Zakona o stranim agentima u autokratskim režimima	18
Zakon o državljanstvu	19
4 – Spaska pravoslavna crkva (SPC)	22
Vrijednosti SPC	24
Ključni segmenti ideologije SPC	25
Instrument režima u Beogradu	25
Koordinacija SPC i desničarskih struktura	27
5 – Mediji	30
6 – Akteri	38
7 – Kultura	42
8 – Zaključak	48
9 – Reference	50

Ključni nalazi i preporuke

01

– Zaustavljanje evropskih integracija Crne Gore

Proces evropskih integracija Crne Gore suočen je sa ozbiljnim izazovima usljed sve intenzivnijih aktivnosti prosrpskih i proruskih aktera koji svoje djelovanje usklađuju sa interesima režima u Beogradu. Ukoliko bi bile institucionalizovane, inicijative za uspostavljanje dvojnog državljanstva sa Srbijom i donošenje zakona o stranim agentima mogu rezultirati blokadom procesa približavanja Crne Gore Evropskoj uniji. U kontekstu aktuelne geopolitičke dinamike, Crna Gora ima otvorene mogućnosti za ubrzani pristup EU, što dodatno naglašava štetnost inicijativa koje podržavaju srpski politički proksi akteri. Te aktivnosti ukazuju na težnju režima Aleksandra Vučića da ograniči ili u potpunosti osujeti integrativne procese Crne Gore u euroatlantske strukture.

– Erozija građanskog karaktera Crne Gore

Prosrpski akteri u Crnoj Gori intenzivno koriste sve dostupne mehanizme za podiranje građanskog karaktera države definisanog Ustavom. Kroz manipulativne narative o navodnoj diskriminaciji srpske populacije i srpskog identiteta, ti akteri nastoje stvoriti politički ambijent pogodan za ustavne promjene. Najave o sazivanju ustavotvorne skupštine, kao ključne platforme za izmjenu Ustava, pokazuju da prosrpske i proruske strukture teže brisanju građanskog modela društva, otvarajući prostor za etničku federalizaciju Crne Gore. Taj scenario predstavlja ozbiljnu prijetnju građanskom konceptu i društvenoj koheziji u Crnoj Gori.

– Instrumentalizacija religije kao političkog sredstva

Povezivanje religijskog identiteta sa nacionalnim, odnosno, poistovjećivanje srpske etničke pripadnosti i pravoslavlja, predstavlja snažan mehanizam za ostvarivanje interesa Srbije u regionu, posebno kroz djelovanje Srpske pravoslavne crkve (SPC). SPC funkcioniše kao ključni spoljnopolitički instrument države Srbije, imajući u vidu da njena kanonska jurisdikcija prelazi srpske državne granice. SPC se u Crnoj Gori etablirala kao dominantna društveno-politička organizacija, čiji predstavnici često naglašavaju ulogu u oblikovanju vlasti nakon parlamentarnih izbora 2020. godine. Istovremeno, crkveni poglavari sugerišu da političke strukture treba da ostanu u okviru ideološke i političke matrice SPC, što u krajnjem podrazumijeva usklađivanje političkih interesa Crne Gore sa interesima Srbije.

– Kreiranje antizapadnih stavova u crnogorskom društvu

Bliskost jezika omogućava široku distribuciju sadržaja sa medijskih portala iz Srbije na području Crne Gore, posebno u vrijeme značajnih društveno-političkih događaja. Naročito tada, prosrpski i proruski portali u Crnoj Gori preuzimaju sadržaje iz srpskih tabloida ili iz filijala ruskih medija sa sjedištem u Srbiji. Ti medijski narativi karakteristični su po snažnom antizapadnom tonu, negiranju crnogorskog identiteta i kulture i glorifikaciji Srbije i Rusije kao čuvara tradicionalnih vrijednosti. Njihov cilj je slabljenje prozapadne orijentacije crnogorskog društva i njegovo približavanje interesima koje zastupaju Srbija i Rusija.

– Promocija tradicionalnih vrijednosti kroz oblasti kulture i obrazovanja

Srbija putem meke moći u oblastima kulture i obrazovanja aktivno radi na promovisanju tzv. tradicionalnih srpskih vrijednosti, predstavljajući ih kao prirodne i poželjne za crnogorsko društvo. Kroz obrazovne inicijative i kulturne projekte, srpske i ruske vrijednosti promovišu se kao univerzalne, što može ugroziti autentičnost crnogorskog kulturnog identiteta. Takve aktivnosti potiskuju specifične crnogorske kulturne i nacionalne karakteristike, modelirajući društveno okruženje koje može podrivati jedinstvenu kulturnu i nacionalnu baštinu Crne Gore.

Preporuke

Primarni fokus na proces evropskih Integracija

- Ključni donosioci političkih odluka moraju dosljedno usmjeriti pažnju i resurse na ispunjavanje uslova za pridruživanje Evropskoj uniji. Svaka inicijativa koja nije direktno povezana sa tim procesom, poput donošenja zakona o stranim agentima i uvođenja dvojnog državljanstva sa Srbijom, treba biti odložena ili uklonjena iz prioriteta. U suprotnom, preusmjeravanjem fokusa sa procesa evropskih integracija može doći do destabilizacije i dodatnog slabljenja društvene kohezije u Crnoj Gori.

Pravovremena implementacija ustavnih reformi

- Implementacija neophodnih ustavnih promjena, uključujući reformu izbornog zakonodavstva, jačanje nezavisnosti Centralne banke, unapređenje sastava Sudskog savjeta i razmatranje prelaznih odredbi, mora biti realizovana u završnim fazama pregovora sa EU. Preuranjeno otvaranje izmjene Ustava predstavlja rizik za evropski put Crne Gore, otvarajući prostor za potencijalne inicijative koje mogu destabilizovati ili usporiti proces evropskih integracija.

Jačanje državnih institucija u službi sekularnosti i građanskih vrijednosti

- Ključni je prioritet jačanje kapaciteta državnih institucija kako bi se smanjio uticaj vjerskih organizacija na političke i društvene procese, uz očuvanje sekularnog i građanskog karaktera crnogorskog društva. Institucije moraju djelovati proaktivno u cilju prevencije mogućih uticaja koji bi mogli ugroziti društvenu koheziju i neutralnost države u vjerskim pitanjima.

Unaprjeđivanje kontrolnih i nadzornih mehanizama u oblasti kulture i obrazovanja

- Skupština Crne Gore mora intenzivirati kontrolne i nadzorne mehanizme u domenu kulture i obrazovanja imajući u vidu potencijalno štetne strane uticaje koji bi mogli imati dugoročne negativne posljedice po identitet i stabilnost društva. Kroz jačanje tih mehanizama potrebno je obezbijediti zaštitu kulturnog identiteta Crne Gore i integritet obrazovnog sistema, koji su temelj građanskog i demokratskog društva.

Jačanje institucionalnih kapaciteta za borbu protiv dezinformacionih narativa

- Neophodno je jačanje institucionalnih kapaciteta u cilju suzbijanja dezinformacionih narativa kroz koordinisane napore državnih institucija, regulatora i stručnih tijela. Ključna je uloga regulatora u razvoju politika koje sankcionišu dezinformacije i promovišu transparentnost u medijima i na društvenim mrežama. Pored toga, nužno je kontinuirano jačanje medijske i digitalne pismenosti građana kako bi prepoznali i odbacili manipulativne sadržaje.

Uvod

02

Hegemonističke ambicije koje su u različitim istorijskim kontekstima imale različite oblike ispoljavanja sa neskrivenim teritorijalnim pretenzijama prema susjednim državama, režim Aleksandra Vučića pokušava ostvariti u Crnoj Gori sprovođenjem hibridnih aktivnosti. One su dio sofisticirane strategije koja kombinuje različite mehanizme meke moći i malignog uticaja s ciljem jačanja prisustva u državi članici NATO koja je i najozbiljniji kandidat za članstvo u Evropskoj uniji. U osnovi strategije su kombinovane aktivnosti koje koriste političke, diplomatske, informativne, ekonomske, kulturne, obrazovne i religijske instrumente kako bi se oblikovalo političko okruženje i uticalo na javno mnjenje i društvenu stabilnost Crne Gore. Na taj način, hibridni pristupi sračunati su na podiranje prozapadne politike i snaženje srpskih nacionalnih interesa koje promovišu brojni prosrpski proksiji u Crnoj Gori, koji se skrivaju iza istorijskih, kulturnih i etničkih veza koje i dalje snažno povezuju dvije države.

Jedan od ključnih mehanizama uticaja je plasiranje dezinformacionih narativa putem medija i društvenih mreža, kojima se nastoji destabilizovati nacionalni identitet Crne Gore. Srpski mediji često promovišu ideje koje osporavaju crnogorski identitet, predstavljajući ga kao vještačku tvorevinu, dok nezavisnost Crne Gore iz 2006. godine predstavljaju kao privremeni otklon od šireg koncepta *srpskog sveta*. Paralelno, plasiranje proruskih i prosrpskih narativa podriva prozapadnu orijentaciju Crne Gore, dovodeći u pitanje njen NATO status i aspiracije ka članstvu u Evropskoj uniji.

Srpska pravoslavna crkva (SPC) igra ključnu ulogu u mobilizaciji građana i promociji političkih opција koje su bliske srpskim interesima. SPC koristi svoj duhovni uticaj i promoviše narativ o srpskim korijenima Crne Gore, uz brojne konfabulacije i istorijski revizionizam i negacionizam i poricanje crnogorskog istorijskog i kulturnog identiteta, čime dodatno doprinosi polarizaciji crnogorskog društva.

Manipulacija i viktimizacija

03

Političkim pritiscima i podrškom prosrpskim i proruskim partijama u Crnoj Gori polarizuje se i biračko tijelo koristeći teme poput odnosa prema NATO, EU i pravima manjinskih zajednica. I narativ *srpskog sveta* kroz kulturne manifestacije i obrazovne projekte ima za cilj jačanje srpskog identiteta, kako bi Srbija dugoročno očuvala svoj uticaj na Crnu Goru.

Prosrpski politički akteri u 44. Vladi Crne Gore permanentno djeluju u pravcu ostvarivanja agende svesrpskog unitarizma. Narativ o brzom pristupanju Evropskoj uniji oni maskiraju aktivnostima koje su usklađene sa regionalnim projekcijama režima u Beogradu. Okosnicu tih aktivnosti čine identitetske teme koje rehabilituju nacionalističke narative iz devedesetih godina prošlog vijeka i polarizuju crnogorsko društvo, a prilagođene su novom geopolitičkom i regionalnom bezbjednosnom kontekstu.

Strategija predstavnika koalicije Za budućnost Crne Gore (ZBCG) je da, u sinergiji za zvaničnim Beogradom, hibridnim aktivnostima promovišu nepojmljive ideje koje će u određenom momentu biti

prihvatljive crnogorskom društvu. Nakon što je 23. maja 2024. godine Generalna skupština Ujedinjenih nacija (UN) usvojila Rezoluciju o genocidu u Srebrenici, prosrpski politički akteri iz Crne Gore, Srbije i Republike Srpske (entitet BiH) pokrenuli su asimetričnu kampanju. Ona se temeljila na konfabulaciji da su Srbi proglašeni za genocidni narod. Konstruktima predsjednika Skupštine Andrije Mandića da će izvršiti pritisak na predsjednika Vlade Milojka Spajića da odustane od opasne namjere da podrži Rezoluciju UN o genocidu u Srebrenici i Milana Kneževića da izglasavanjem Rezolucije Crna Gora postaje država genocidne prošlosti, prosrpske strukture stvarale su informacione uslove za predlaganje rezolucije o genocidu u sistemu logora Jasenovac.

Izglasavanje Rezolucije o stradalima u logoru Jasenovac i logorima Dahau i Mauthauzen 28. juna 2024. godine u crnogorskom parlamentu eklatantan je primjer višekanalnog hibridnog djelovanja prosrpskih struktura u Crnoj Gori. Jedan vektor djelovanja bazira se na narativnoj konstanti o ugroženom srpskom nacionalnom identitetu na prostoru Zapadnog

Balkana, odnosno, pozicioniranju nacionalnih i etničkih Srba kao kolektivne žrtve političkog zapada. Usvajanje te Rezolucije praćeno je taktikom koja se u sistemu hibridnog ratovanja naziva *whataboutism*, odnosno, relativizacija određene teme. U ovom slučaju banalizuje se Rezolucija o genocidu u Srebrenici kroz plasiranje kontrarnarativa. Tu taktiku u kontinuitetu koriste prosrpski proksi akteri da relativizuju ključne društvene teme i degradiraju legitimitet društveno-političkih procesa. Drugi vektor djelovanja direktno podriiva dobrosusjedske odnose i usporava evropski put Crne Gore. Proglašavanje Andrije Mandića, Milana Kneževića, i potpredsjednika Vlade Crne Gore Alekse Bečića 25. jula 2024. godine za *persone non-grata* u Hrvatskoj direktna je posljedica koordinisanog djelovanja aktera *srpskog sveta*¹.

Vlast Aleksandra Vučića viktimizuje srpski nacionalni i etnički korpus u čitavom regionu i na takvoj matrici projektuje kontrolu regionalnih društveno-političkih procesa.

Prosrpske strukture u Crnoj Gori prihvataju narativ žrtve i u skladu sa njim postavljaju političke ciljeve. Uprkos pokušajima viktimizacije, istraživanje javnog mnjenja ukazuje da crnogorski građani u 2024. godini percipiraju Srbe kao najprivilegovaniju nacionalnu grupu². Predstavници koalicije *Za budućnost Crne Gore* su u periodu formiranja 44. Vlade gradili političku poziciju na bazi manipulativnih narativa i tehnika koje antagonizuju crnogorsko društvo. Narativ da je Srbima zabranjen ulazak u Vladu, te da je Crna Gora *ambasadoristan* plasirao je predsjednik Demokratske narodne partije (DNP) Milan Knežević na mitingu *Srbija nade* u Beogradu 25. maja 2023. godine. *Teza o ambasadoristanu*, odnosno konstrukt da zapadne ambasade ne dozvoljavaju Srbima da budu dio vlasti zasnovana je na identičnoj emocionalnoj manipulaciji da su Srbi genocidan narod. Aleksandar Vučić je 15. maja 2024. godine u Ruskom domu u Beogradu govorio o *Reviziji istorijskih činjenica i otporu slobodarskih naroda*. Tom prilikom naveo je:

Andrija Mandić prezentuje novi logo Skupštine Crne Gore | Izvor: RSE

*nikada nećemo pognuti glavu pred onima koji bi ubedljivo najstradalniji narod na Balkanu da proglašavaju genocidnim.*³ Predsjednik DNP Milan Knežević je izjavio, služeći se istom matricom, da bi izglasavanje te rezolucije okarakterisalo Crnu Goru kao državu genocidne prošlosti.⁴

Obmanjujući sadržaji o Zapadu koji ugnjetava Srbe, ugroženim Srbima u regionu i Srbima kao genocidnom narodu bili su uvertira i lajtmotiv za Svesrpski sabor koji je održan 8. juna 2024. godine. Na zajedničkoj sjednici Vlade Srbije i Vlade Republike Srpske usvojena je Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda koja sadrži 49 tačaka. Svesrpskim saborom režim u Beogradu pozicionirao je Srbiju kao maticu svih Srba u regionu, a kroz aspekt očuvanja kulturoloških, jezičkih i istorijskih veza kreiran je predtekst za mišljenje u unutrašnje stvari suverenih i nezavisnih država na Zapadnom Balkanu.⁵ Deklaracija sa Svesrpskog sabora ukazuje da su se režim u Beogradu i proksi akteri iz regiona adaptirali na aktuelni geopolitički kontekst, te da svoje političke ciljeve

projektuju dugoročno. Izjava predsjednika Skupštine Andrije Mandića sa Svesrpskog sabora: *Nema sumnje da će budućnost biti takva da možemo u nekom sljedećem periodu da razmišljamo da ovo ne bude skup samo dvije države, nego da vidimo da nas bude i više, da ne budemo samo gosti na ovom skupu, nego da budemo zajedno, jedni drugima najbliži, kao stotinama godina unazad* ilustruje dugoročnu agendu srpskih proksija u regionu Zapadnog Balkana.⁶ Konstrukt o ujedinjenju srpskih država dominantan je motiv ruskih državnih medija RT Balkan i Sputnik Srbija, čiji se sadržaj i narativi permanentno prenose preko srodnih medija i portala u Crnoj Gori. Ujedinjenje bratskih i pravoslavnih naroda na prostoru Zapadnog Balkana ključna je teza rusko-srpskih analitičara koji negiraju crnogorsku državnost i nezavisnost.

Unutrašnji mehanizmi

Prosrpske političke strukture paralelno sa nominalnim zalaganjem za EU integraciju kandiduju teme koje dodatno polarizuju crnogorsko društvo i udaljavaju ga od ostvarivanja strateških ciljeva. Predsjednik

All-Serbian Assembly Source: Monitor

Skupštine Crne Gore Andrija Mandić je 12. jula 2024. godine inicirao ideju obnove Njegoševe kapele na Lovćenu, plasirajući narativ da će njena realizacija dovesti do pomirenja i okupljanja ljudi u Crnoj Gori.⁷ Indikativno je da je Mandić za promociju te inicijative, čija bi realizacija destabilizovala društveno-političke prilike i ugrozila napredak Crne Gore ka EU odabrao termin neposredno nakon objavljivanja *Izvjestaja o ispunjenosti privremenih mjerila* (IBAR) 26. juna 2024. godine. Narativ da će obnavljanje kapele dovesti do pomirenja pravoslavnih Srba i Crnogoraca plasirao je i lider DNP Milan Knežević 2022. godine.⁸

Kandidovanje identitetskih tema koje su neprihvatljive građanskom društvu ključni je alat prosrpskih i proruskih struktura u Crnoj Gori. Andrija Mandić je u kabinetu predsjednika Skupštine 15. januara 2024. godine istakao srpsku trobojku.⁹ Trobojna zastava bez grba, koja nije utemeljena u crnogorskoj istoriji, takođe je istaknuta i u Parlamentima Republike Srbije i Republike Srpske (entiteta BiH). Namjera predstavnika koalicije Za budućnost Crne Gore je da kroz hibridne aktivnosti identifikuju Crnu Goru kao dominantno srpsku, a ne građansku državu, odnosno, da nametanjem simbola srpskog unitarizma prikažu da se na parlamentarnim izborima u Crnoj Gori 30. avgusta 2020. godine nije desila samo promjena vlasti već promjena karaktera države.

Predsjednik Skupštine Andrija Mandić predstavio je 9. oktobra 2024. godine novi logo Skupštine Crne Gore na kojem se nalazi zgrada Skupštine Prijestonice Cetinje koja je izgrađena 1932. godine. To je logo nekadašnje Zetske banovine iz perioda od 1929. do 1941. godine kada je Crna Gora kao pokrajina bila sastavni dio Kraljevine Jugoslavije. Korišćenjem simbola nestajanja državnosti Crne Gore za simbol Skupštine, prosrpske strukture manipulišu istorijskim činjenicama i koriste se istorijskim revizionizmom i negacionizmom kao sred-

stvima hibridne agende. Narativom da su se u zgradi Zetske banovine nalazile sve najvažnije insitucije Crne Gore nakon Drugog svjetskog rata prosrpske strukture prikrivaju stvarnu agendu i zamagljuju suštinsku promjenu koju logo označava¹⁰. Takođe, savjetnik predsjednika Skupštine i jedan od ključnih proruskih analitičara iz Beograda Vladimir Dobrosavljević relativizovao je čin izmjene simbola Skupštine. On ga je predstavio kao grafičku promjenu, a ne kao suštinsku, naglašavajući da ona ne odgovara onima koji bi da naprave otklon od svega što podsjeća na Srbe.¹¹

Podrivanje EU agende i hibridne aktivnosti

Uprkos činjenici da koalicija Za budućnost Crne Gore participira u parlamentarnoj većini sa 13 mandata na osnovu 14% osvojenih glasova na parlamentarnim izborima, realizacija njihove političke agende se predstavlja kao jedan od prioriteta 44. Vlade¹². Neuralgične tačke crnogorskog društva i istorijske podjele akteri srpskog uticaja koriste za plasiranje narativa o pomirenju pravoslavnog življa u Crnoj Gori. U kratkom periodu učešća u vlasti, te strukture su uticale da svi simboli crnogorske nezavisnosti postanu predmet maglovitih i manipulativnih narativa nudeći rješenja koja identitet savremene Crne Gore podređuju isključivo srpskom identitetu i etnicitetu. Osim isticanja srpske trobojne zastave u svom kabinetu, predsjednik Skupštine je iz skupštinskog hola uklonio dvije crnogorske zastave, koje je nakon negodovanja javnosti postavio na druga mjesta u zgradi Skupštine¹³. Na mjesto jedne od uklonjenih zastava, predsjednik Skupštine je postavio sliku Petra Lubarde koji je 1969. godine bio protivnik izgradnje Njegoševog mauzoleja na Lovćenu. On je tada poslao telegram Odboru za podizanje Njegoševog mauzoleja u kojem je izrazio protest. Lubarda je i autor slike *Sumrak Lovćena* na kojoj je predstavljen bik koji ruši postojeći mauzolej¹⁴.

Djelovanje prosrpskih struktura oslonjenih na zvanični Beograd odlikuje sistematičnost i konzistentnost u javnim politikama. Promjena identiteta Crne Gore koji počiva na principima građanskog društva njihov je prioritetni cilj. Političku agendu koju je Demokratski front plasirao iz opozicije, koalicija Za budućnost Crne Gore danas pokušava realizovati sa institucionalnih pozicija. DF je 2019. godine predao Ustavnom odboru Skupštine Crne Gore predlog o skraćanju himne, srpskom jeziku kao službenom, proporcionalnoj zastupljenosti Srba u državnim organima i trobojnoj zastavi iz 1905. godine¹⁵. Od popisa stanovništva 2011. godine, pa do posljednjeg iz 2023. godine te strukture su plasirale narativ o uvođenju srpskog jezika kao službenog u Crnoj Gori. Premda se nalaze na pozicijama moći, nemaju dovoljno političke podrške da u Parlamentu izmijene Ustav u dijelu službenog jezika. Stoga su kao moguće rješenje plasirali obmanjujući narativ o dopuni Ustava – kategoriji koju ne prepoznaje ustavni sistem Crne Gore.

Andrija Mandić je u decembru 2023. godine najavio dopunu ustava u dijelu službenog jezika¹⁶. Na kongresu Demokratske narodne partije, Milan Knežević je poručio da će nakon popisa insistirati da dođe do dopune Ustava gdje će srpski jezik biti izjednačen sa crnogorskim.

Potpredsjednik Vlade Milun Zogović je 30. oktobra 2024. godine izjavio da srpski jezik može postati službeni kroz institut dopune ustava, a da referendum koji propisuje Ustav nije potreban¹⁷. Pomenuti narativi služe da zamagle činjenicu da je srpski jezik u Crnoj Gori u službenoj upotrebi, jednako kao hrvatski, albanski i bosanski. Ustav Republike Srbije normirao je srpski jezik kao jezik u službenoj upotrebi, što je identična formulacija kao u Ustavu Crne Gore¹⁸.

Nakon dolaska predsjednice Evropske Komisije Ursule fon der Lajen 26. oktobra 2024. godine u Crnu Goru i njene izjave da je ulazak Crne Gore u EU do 2028. godine ambiciozan, ali ostvariv cilj, kampanja prosrpskih proksija je intenzivirana¹⁹.

Milan Knežević i Andrija Mandić na vježbi Vojske Srbije | Izvor: Vijesti

Najava sa sjednice Parlamenta 30. oktobra 2024. godine o mogućoj ustavotvornoj skupštini, koja bi mimo zakonskih procedura izmijenila Ustav u dijelu službenog jezika, u direktnoj je konfrontaciji sa strateškom agendom Crne Gore. Hibridna aktivnost prosrpskih proksija ogleda se u najavi uslovljavanja Parlamenta izmjenama Ustava u dijelu Sudskog savjeta sa uvođenjem srpskog jezika kao službenog. Andrija Mandić je uobličio taj vid hibridne aktivnosti izjavom da *u određenim segmentima, posebno oko Sudskog savjeta, Crna Gora mora da mijenja Ustav. Koristeći tu priliku, treba da se pozabavimo i onim pitanjima koja nijesu samo tema naših partnera, nego su možda tema domaće javnosti*²⁰. Identičan oblik hibridnog djelovanja predstavnici koalicije Za budućnost Crne Gore su sproveli 2019. godine. Tada su suspendovali rad u Odboru za izmjenu izbornog zakonodavstva uslovljavajući ga promjenom Ustava koja će, navodno, obezbijediti ravnopravnost srpskom narodu u Crnoj Gori.²¹

U spektru hibridnog djelovanja, podrijetva ustavnog uređenja Crne Gore i razgradnje njenog građanskog karaktera, akteri srpskog uticaja kandiduju politiku koja za cilj ima federalizovanje Crne Gore po etničkim šavovima. Predlaganje politike koja podrazumijeva da procenat Srba u državnim institucijama treba da bude proporcionalan broju Srba sa popisa u direktnoj je koliziji sa građanskim ustrojstvom države. *Makedonski model za Crnu Goru*²², odnosno povlačenje etničkih linija u organima javne uprave, ne samo da je u suprotnosti sa EU agendom, već prijeti da trajno oslabi i destabilizuje državu.

Taj model za Crnu Goru je projektovao režim u Beogradu, a preuzele su ga prosrpske strukture u Crnoj Gori. Aleksandar Vučić je 6. januara 2020. godine, povodom usvajanja Zakona o slobodi vjeroispovijesti, upitao kako je moguće da 25 odsto Albanaca u Sjevernoj Makedoniji može da bude konstitutivan narod, ima pravo

Andrija Mandić i Milan Knežević na sastanku sa Sergejem Nariškinom, tadašnjim predsjednikom ruske Dume, 2018. godine | Izvor: In4s

na jezik, predsjednika skupštine, ministre, direktore javnih preduzeća, a da veći broj Srba u Crnoj Gori nema nigdje nikoga i nikakva prava.²³

EkspONENTI srpskog uticaja u Crnoj Gori relativizuju sistem vrijednosti na kojem počiva EU i plasiraju narativ o suverenizmu²⁴. Taj konstrukt se bazira na politički pristupanja EU kroz neprihvatanje vrijednosti liberalne demokratije. Desničarski narativ o uspravnom pristupanju EU a ne na koljenima, koji plasira predsjednik Skupštine, na liniji je sa proruskim strukturama unutar EU koje Rusiju vide, ne kao agresora, već kao stranu u sukobu sa Ukrajinom²⁵.

Imajući u vidu da u osjetljivom geopolitičkom momentu nije politički oportuno otvoreno saopštavati prorúske stavove, prosrpske strukture pokušavaju te veze održati živim očuvanjem panslovenskog sistema vrijednosti. U kontekstu uvođenja sankcija Rusiji 2018. godine, Andrija Mandić je izjavio: *Naša je namjera da što prije tu nedostojnu politiku promijenimo i izgradimo najbolje moguće odnose sa Rusijom, vraćajući tim postupkom stvar u prirodan i logičan poređak. U konačnom, šta reći o onima koji pokušavaju Crnu Goru da okrenu protiv Rusije, u isto vrijeme ulazeći u savezništvo sa Turskom ili Albanijom²⁶. Paradoksalno je da se Mandić od momenta stupanja na funkciju predsjednika Skupštine zalaže za pravo turskih državljana koji imaju porijeklo ili emotivne veze sa Crnom Gorom da dobiju državljanstvo Crne Gore²⁷.*

Sistem vrijednosti koji propagiraju prosrpske strukture u vlasti identifikuje se sa vrijednostima i politikama režima Aleksandra Vučića. Iako je dolazak na vlast Srpske napredne stranke u Srbiji 2012. godine bio podržan i od pojedinih zapadnih centara moći, u periodu političkog uspona Aleksandra Vučića, umjesto proevropske agende, jačala je desničarska i antiEU politika, a prorúske narativi postajali su politički mejnstrim.

Slična matrica udaljavanja od EU viđena je i u Gruziji. Politička partija Gruzijci san bila je dio heterogene koalicije koja je 2012. godine osvojila vlast u Gruziji. Vremenom, proevropski elementi su napustili tu koaliciju, da bi sa vrijednosnog aspekta danas Gruzijci san iz vlasti propagirao prorúske i antievropsku politiku. U Crnoj Gori, prosrpski elementi u vlasti zagovaraju identičan vrijednosni model i, kao vlast u Gruziji, prijete da će ugroziti evropsku agendu države.²⁸

Zakon o stranim agentima

Jedan od modaliteta hibridnog djelovanja je i zahtjev ZBCG za hitno donošenje zakona o stranim agentima, koje bi predstavljalo ozbiljnu prijetnju evropskim ambicijama Crne Gore. Taj zakon je ključni alat koji autokratski režimi primjenjuju u cilju gušenja slobode govora i urušavanja demokratije. Digitalni forenzički centar (DFC) je kroz analize i studije, koje tretiraju ruski maligni uticaj u Crnoj Gori, upozoravao na djelovanje ruskih i srpskih proksi aktera, posebno naglašavajući problematiku Zakona o stranim agentima.²⁹

Zakon o stranim agentima se primjenjuje u Rusiji od 2012. godine i više puta je revidiran tokom protekle decenije kako bi uključio sve veći broj potencijalnih ciljeva za diskriminaciju koju država sprovodi. Do danas je više od 500 organizacija, novinara, aktivista, umjetnika i drugih javnih ličnosti dobilo status stranog agenta.³⁰ Evropski sud za ljudska prava je u junu 2022. godine jednoglasno presudio da je ruski zakon o stranim agentima prekršio Evropsku konvenciju o ljudskim pravima uskraćujući slobodu okupljanja i udruživanja.³¹

Po ugledu na Rusiju, brojni autokratski režimi širom svijeta koriste slične zakonske mehanizme da bi učvrstili vlast i ugušili bilo kakav disonantan ton. Bjelorusija je uvela niz zakonskih rješenja koja u potpunosti guše i kriminalizuju kritičare vlasti.

Slična zakonska rješenja uvela je i Mađarska koja je članica Evropske Unije. Ta država je u decembru 2023. godine usvojila Zakon o odbrani nacionalnog suvereniteta, a u februaru 2024. godine osnovala Kancelariju za zaštitu suvereniteta. Njen zadatak je da prikuplja informacije o svim grupama ili pojedincima koji imaju koristi od stranog finansiranja i utiču na javnu raspravu. Evropska komisija je u oktobru 2024. godine saopštila da će Mađarsku tužiti Međunarodnom sudu pravde u Hagu radi mogućih kršenja prava na privatnost i slobodu izražavanja i udruživanja zbog donošenja tog Zakona.³² Mađarska je sličan zakon, s ciljem obračuna sa organizacijama koje se finansiraju iz inostranstva, usvojila 2017. godine. On je poništen 2021. godine nakon što je Evropski sud pravde ustanovio da nije u skladu sa propisima Evropske unije.

Sličan zakon priprema se i u Slovačkoj. Zakon koji je usvojen u prvom čitanju u aprilu 2024. godine tretirao bi organizacije koje iz inostranstva prime više od pet hiljada eura kao organizacije sa stranom podrškom. Tekst zakona predviđa da nevladine organizacije moraju vlastima davati podatke o identitetu donatora, a predviđa se i mogućnost da Ministarstvo unutrašnjih poslova novčano kazni ili rasformira one koji ne rade u skladu sa zakonom. Iz Evropske unije su poručili Slovačkoj da bi

zbog usvajanja tog zakona mogla dobiti sankcije iz EU.³³

Gruzija je najupečatljiviji primjer štetnih posljedica Zakona o stranim agentima. Proruska proksi vlast u Gruziji iskoristila je institucionalnu prednost i usvojila Zakon prema kojem se organizacije koje dobijaju više od 20 odsto sredstava iz inostranstva moraju registrovati kao strani agenti. Donošenje zakona je prouzrokovalo velike proteste u zemlji i dodatnu destabilizaciju društva. EU je prekinula pristupne pregovore sa Gruzijom, pa je proevropska agenda u toj zemlji zaustavljena.³⁴ Nakon izglasavanja Zakona o stranim agentima u Gruziji, zagovornici njegovog donošenja su pokušali da relativizuju njegove diskriminatorne i antievropske odredbe upoređujući ga sa američkim Zakonom o registraciji stranih agenata (FARA).

Razlika između FARA i Zakona o stranim agentima u autokratskim režimima

Pozivanje predstavnika koalicije Za budućnost Crne Gore (ZBCG) na američki Zakon o registraciji stranih agenata (FARA) je već ustaljena dezinformacija proruskih proksija širom Evrope. Oni koriste postojanje tog Zakona da u svojim državama realizuju agendu koja je u su-

	SAD FARA	Gruzijski Zakon o stranim agentima
Ciljevi	Nacisti; Boljševici; Osobe koje peru novac; Osobe uključene u korupciju; Teroristi; Osobe koje zoobilaze sankcije	NVO koje pružaju zdravstvenu, socijalnu, vladinu, pravnu i ekonomsku pomoć Gruziji koje finansiraju SAD i Evropa
Ko je strani agent?	Pravno ili fizičko lice koje djeluje pod upravom, kontrolom ili uputstvima strane državne vlasti	Neprfitna pravna lice koje prima najmanje 20% svog finansiranja od "strane sile", čak i ako nije pod upravom, kontrolom ili uputstvima strane vlasti
Primjeri	<ul style="list-style-type: none"> > Vjerske organizacije > Akademsko-obrazovna organizacija > Nasilna organizacija > Kulturno-umjetnička organizacija > Saveznici zemlje > Advokati/advokatske kancelarije koje djeluju u pravnim postupcima > Medijske organizacije, 20%+ stranog vlasništva ukoliko nisu pod stranom upravom/kontrolom 	<ul style="list-style-type: none"> > [✓] > [✓] > [✓] > [✓] > [✓] > [✓] > [✓] > [✓] <p>*Istu strani agenti ukoliko su neprfitni entiteti</p>

Razlika između američkog i gruzijskog zakona o stranim agentima

protnosti sa demokratskim vrijednostima i sprovedu autoritarne tendencije, gušeći slobodu civilnog društva i ograničavajući djelovanje nezavisnih medija i nevladinih organizacija.

Nakon izglasavanja Zakona o stranim agentima u Gruziji, zagovornici njegovog donošenja su pokušali da relativizuju njegove diskriminatorne i antievropske odredbe upoređujući ga sa američkim Zakonom o registraciji stranih agenata.

U osnovi, Zakon o agentima stranog uticaja koji propagiraju proruski i prosrpski proksi akteri različito definiše pojam *agent* od američkog FARA zakona. FARA zakon nastao je 1938. godine s ciljem suzbijanja nacističke, a kasnije boljševičke propagande. Amandmani na taj zakon ciljano su kreirani da targetiraju pranje novca, korupciju, terorizam i zaobilaženje sankcija. Taj Zakon ne obavezuje organizacije civilnog društva da se registruju isključivo na osnovu finansiranja iz inostranstva. Takođe, njime se ne cenzurišu niti kažnjavaju oni koji se ne slažu sa politikama ili praksama vlade SAD, bilo da su u pitanju nevladine organizacije ili strane vlade. Zakon ne ograničava lobiranje ili zagovaranje u Sjedinjenim Državama, niti sprečava nevladine organizacije da primaju strana sredstva. Takođe, ne nameće nepraktične terete ili drakonske kazne tim organizacijama, niti Sjedinjene Države zahtijevaju invazivne i pretjerano detaljne informacije o svim zaposlenima koji rade za organizacije koje su podložne američkom zakonu FARA.

U Srbiji vladajuće strukture konstantno targetiraju opozicione medije i nevladin sektor kao strane plaćenike, dok pojedini proruski i prosrpski mediji i krajnje desničarske strukture u Crnoj Gori na identičan način targetiraju NVO sektor u cilju kreiranja ambijenta straha i nesigurnosti. Potpredsjednik Vlade za infrastrukturu i regionalni razvoj Milun Zogović nazvao je civilne aktiviste *sečevima*.³⁵ Poslanik NSD i predsjednik Odbora za ljudska prava i

slobode Jovan Vučurović je, komentarišući najavu zakona o stranim agentima, kazao da dio NVO sektora djeluje kao političke i parapoličke organizacije³⁶. Jedan od lidera parlamentarne većine Milan Knežević je optužio predstavnike civilnog sektora da su agenti stranih zapadnih službi, kao i da preko svojih organizacija *možda peru pare*. Navedene izjave dodatno potvrđuju tezu da je cilj zakona uvođenje praksi autoritarnih režima, gušenje slobodne misli i etiketiranje predstavnika civilnog društva kao stranih agenata i državnih neprijatelja.

Zastupnici rusko-srpskog uticaja koji su dio aktuelne parlamentarne većine u Crnoj Gori pokušavaju pomjeriti granice. Oni po već ustaljenoj metodologiji postepenog privikavanja crnogorskog društva na do juče neprihvatljive stavove i nezamisliva rješenja pokušavaju realizovati inicijativu čiji je cilj gušenje organizacija civilnog društva i nezavisnih medija. Njihove mete su svi koji promovišu vrijednosti u skladu sa proklamovanim nacionalnim interesima i strateškim ciljevima koji se ogledaju kroz proces evropskih i euroatlantskih integracija Crne Gore. To bi stvorilo dodatni prostor za potpuno neometano djelovanje autokratskih režima, prije svih onih u Beogradu i Moskvi čija agenda, pored ostalog, podrazumijeva i uskraćivanje evropske budućnosti građanima Crne Gore. Blokiranje evropskog puta Crne Gore je jasan cilj Rusije koji je u aprilu 2024. godine i javno saopštio u intervjuu za prosrpski i proruski portal Borba doskorašnji ambasador Ruske Federacije Crnoj Gori Vladislav Maslenikov.

Zakon o državljanstvu

Prosrpske strukture su izmjene Zakona o državljanstvu Crne Gore prepoznale kao ključnu taktiku za ostvarivanje agende *srpskog sveta*. DFC je u analizi *Zakon od dvojnog državljanstva - put ka nacionalnom i političkom inženjeringu*³⁷ ukazao na sve segmente te taktike, kao i na mehanizme za

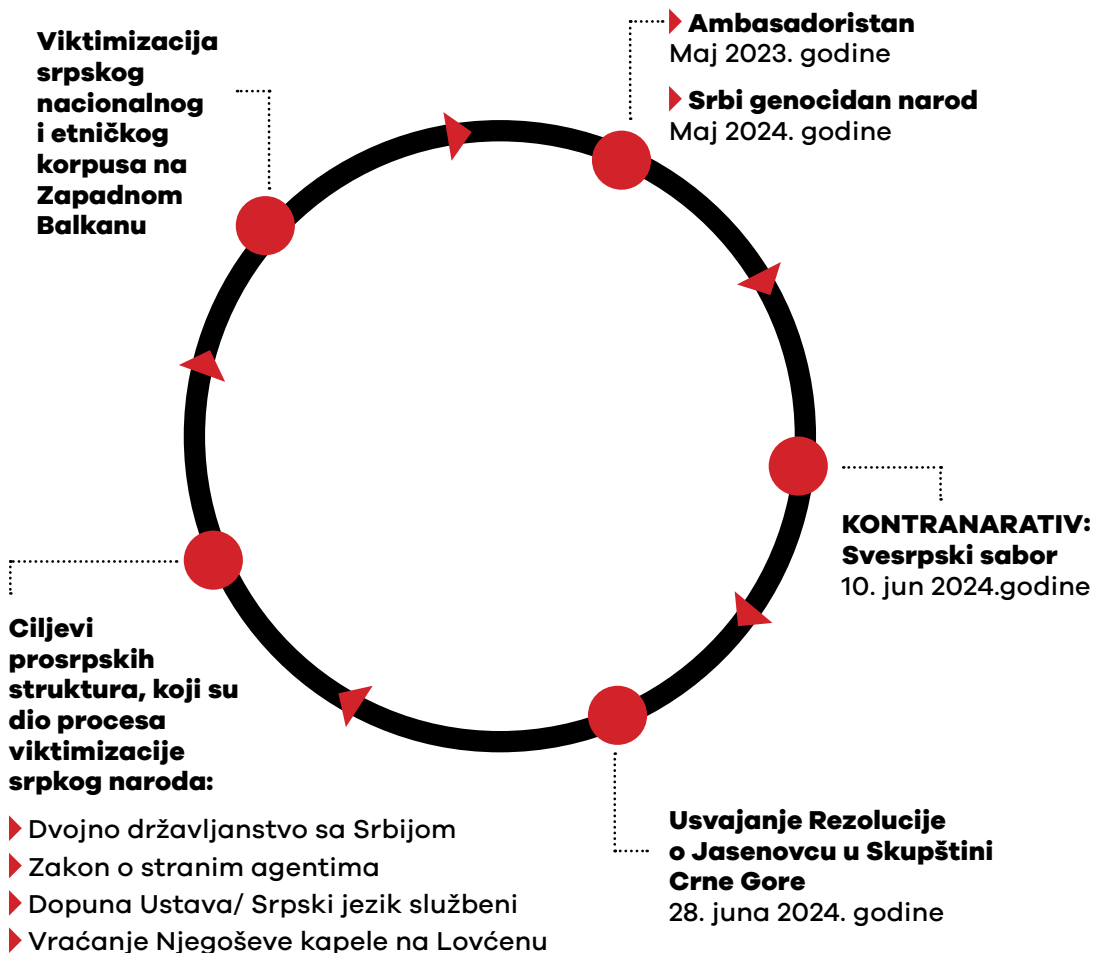
ostvarivanje dugoročnih regionalnih projekcija zvaničnog Beograda. Korišćenjem emocionalnih manipulacija *o spajanju porodice, brizi o iseljenicima³⁸ i otklanjanju nepravde prema braći i sestrama³⁹* prosrpski proksi akteri kreiraju informacioni predtekst za liberalizaciju uslova za sticanje crnogorskog državljanstva. Uvođenje dvojnog državljanstva po mjeri aktera srpskog uticaja, uz ispunjavanje rezidencijalnog uslova, omogućilo bi eventualno biračko pravo za desetine hiljada stanovnika regiona. Hibridna agenda proširivanja biračkog spiska za preko 150.000 birača defakto bi značila brisanje granice sa Srbijom i ostvarivanje destruktivnog plana koji je inicirao premijer Srbije Vojislav Koštunica uoči referenduma o nezavisnosti 2006. godine.⁴⁰

Zasipanjem javnog prostora narativima o restriktivnosti crnogorskog zakona o državljanstvu i Crnoj Gori koja se odrekla svojih građana, trasira se put uspostavljanju svesrpskog unitarizma bez promjene državno-pravnog statusa Crne Gore. Procjena Centra za monitoring i istraživanje (CEMI) je da u Crnoj Gori ima oko 80.000 birača koji nezakonito imaju dva prebivališta - u Crnoj Gori i drugim zemljama, prije svega u Srbiji i Bosni i Hercegovini (BiH).⁴¹ Uvođenje dvojnog državljanstva u pravni sistem Crne Gore omogućilo bi beogradskom režimu da aktivno i opredjeljujuće utiče na izborne procese u Crnoj Gori, posebno imajući u vidu već uspostavljenu praksu miješanja u izborne procese dovođenjem birača iz regiona na lokalne i parlamentarne izbore u Srbiji. Iskustva lokalnih izbora u Nikšiću 2021. godine, beogradskih izbora 2023. godine i Srebrenici (BiH) 2024. godine upozoravaju da bi uvođenje dvojnog državljanstva sa Srbijom u potpunosti narušilo integritet izbornih procesa u Crnoj Gori i uvelo je u trajnu političku nestabilnost. U ranijem periodu Srbija je odbijala saradnju i razmjenu podataka sa crnogorskim institucijama radi ispravljanja nepravilnosti u vezi s rezidencijalnim uslovima. Jedini izuzetak dogodio se tokom kampanje za

predsjedničke izbore 2023. godine. U februaru⁴² te godine, na zahtjev crnogorske Državne izborne komisije, Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije potvrdilo je da aktuelni premijer Crne Gore, Milojko Spajić, krši zakon posjedujući i crnogorsko i srpsko državljanstvo.

Miješanje u unutrašnje stvari nezavisnih država zloupotrebom biračkih prava i prava na državljanstvo već je viđeno nakon raspada Sovjetskog saveza 1991. godine. Strategija *Ruske nacije* koju je uspostavila Vlada Borisa Jeljцина obuhvatala je 25 miliona Rusa koji žive u bliskom inostranstvu. Taj podatak činio je osnov strategije za miješanje u unutrašnje stvari susjednih država, instrumentalizujući rusko stanovništvo koje je ostalo da živi u državama nastalim nakon raspada SSSR. U osnovi, strategija *Ruska nacija* podrazumijevala je davanje dvojnog državljanstva etničkim Rusima koji žive na Baltiku. Tri baltičke države: Estonija, Letonija i Litvanija su odbile takvo rješenje. Po istoj matrici režim u Beogradu kanališe dugoročnu hibridnu strategiju prema Crnoj Gori, a model dvojnog državljanstva čini okosnicu tih aktivnosti.

Postojeće odredbe crnogorskog Zakona o državljanstvu su usklađene sa Evropskom konvencijom o državljanstvu iz 2010. godine. Analogno restriktivnim zakonskim rješenjima baltičkih država i njihovim zakonima o državljanstvu, Crna Gora ima pravo da Zakon o državljanstvu uskladi sa veličinom države, brojem stanovnika i regionalnim političkim i bezbjednosnim okruženjem. Režim u Beogradu u koordinaciji sa akterima iz Crne Gore prepoznao je osjetljivost izbornog sistema sa malim brojem birača. Uvođenjem dvojnog državljanstva putem kontrole izbornog procesa bio bi trasiran put ka ostvarivanju dugoročne strategije stvaranja *srpskog sveta*.

Srpska pravoslavna crkva (SPC)

04

Srpski proksiji u Crnoj Gori u kontinuitetu legitimizuju ideje koje su nekada bile nezamislive i neprihvatljive u građanskom društvu, odnosno, šire tkz. *Overtonov prozor*.⁴³ Ključnu ulogu u tom procesu ima Srpska pravoslavna crkva koja se etablirala kao najuticajnije društveno-politička organizacija u zemlji, a koja istovremeno pruža ideološku matricu za djelovanje prosrpskih i proruskih organizacija u Crnoj Gori. Ideje, stavovi i postupci SPC (koje realizuje uz podršku vladajućih političkih struktura) u direktnoj su koliziji sa konceptom građanskog, multietničkog i multikonfesionalnog društva. Etnofiletizam (vjerski i crkveni nacionalizam) je ključni ideološki koncept u programu i djelovanju SPC na Zapadnom Balkanu. Manipulativni narativ o ugroženosti srpstva i srpskog naroda u regionu je prisutan više od 30 godina. SPC koristi taj narativ i zastupa jednu etničku zajednicu, predstavljajući se kao *zaštitnica* Srba u regionu.

Iako su vlasti predvođene Demokratskom partijom socijalista (DPS) u značajnoj mjeri doprinijele širenju uticaja SPC, crnogorsko društvo se nikada ranije nije suočilo sa bržom ekspanzijom efekta *Overtonovog prozora* kao u periodu nakon 2020. godine. Dešavanja u periodu od promjene vlasti u Crnoj Gori pokazuju nadmoć Srpske pravoslavne crkve nad sekularnom državom. SPC je imala ključnu ulogu i u formiranju i kadriranju 42. Vlade Crne Gore koju je predvodio Zdravko Krivokapić.⁴⁴

Manjinska vlada Dritana Abazovića je, takođe, svoje prioritete i dinamiku aktivnosti usklađivala sa interesima SPC u Crnoj Gori.⁴⁵ Identična praksa je intenzivirana tokom mandata 44. Vlade Milojka Spajića. Djelovanje pojedinih konstituenata vlasti usklađeno je sa interesima režima u Beogradu i Srpske pravoslavne crkve. Dodatni podstrek daje im i pasivnost političkih partija iz vlasti koje navodno podržavaju evropske i građanske vrijednosti, a koje tolerišu destruktivno ponašanje svojih koalicionih partnera.

Državne kompanije Crnogorski elektrodistributivni sistem (CEDIS) i Elektroprivreda Crne Gore (EPCG), koje su u većinskom vlasništvu države, nakon promjene vlasti 2020. godine pripale su koaliciji Za budućnost Crne Gore i Demokratskoj Crnoj Gori kao dio podjele državnih preduzeća i kompanija između pobjedničkih partija. Oba privredna subjekta su izdvajala značajna sredstva za pomoć, donacije i sponzorstva SPC. CEDIS, *koji je prethodne tri godine završio sa velikim dugom, samo u 2023. godini je odobrio skoro 260.000 eura donacija pojedincima i organizacijama, dominantno bliskim Srpskoj pravoslavnoj crkvi*.⁴⁶

SPC se u kontinuitetu trudi da mijenja kulturno-istorijsku baštinu u Crnoj Gori. Osim nelegalne gradnje, skoro svakodnevno su prisutni primjeri devastacije crnogorskih vjerskih objekata. Unose se *elementi koji ni istorijski ni kulturološki nijesu svojstveni Crnoj Gori i kojima se, novim materijalnim dokazima, nastoji izmijeniti istorijski i kulturni tok zbivanja na ovim prostorima*.⁴⁷ Najnoviji primjer nezakonite gradnje je postavljanje velike metalne konstrukcije u obliku krsta u Bokokotorskom zalivu, uz izostanak reakcije nadležnih državnih institucija.⁴⁸

Predstavnici SPC konstantno ističu da je aktuelne političke strukture na vlasti crkva dovela na te pozicije, te da trenutna vlast ne smije da izlazi van ideološke i političke matrice SPC, odnosno, da zanemaruje njene interese i ciljeve. To se upravo ističe u govoru Mijajla Backovića, sekretara eparhije budimljansko-nikšićke tokom liturgije na Miholjskoj prevlaci u novembru 2024. godine.⁴⁹ Backović je tokom govora najavio gradnju hrama na toj lokaciji, kazavši da je za to potrebna samo dozvola vjernika i Boga.

Od promjene vlasti u Crnoj Gori izostaje institucionalna i društvena reakcija na nezakonito i agresivno djelovanje SPC i njenih političkih proksija. To je pokazatelj da ideolozi *srpskog sveta* uspješno šire *Over-*

tonov prozor u Crnoj Gori. Postupci i ideje koje su u suprotnosti sa Ustavom, zakonima i građanskim karakterom države se realizuju i bivaju prihvaćeni u društvu.

Vrijednosti SPC

Srpska pravoslavna crkva promovise vrijednosti koje su obilježene kolektivizmom, protivljenjem zapadnim vrijednostima i ksenofobijom, dok istovremeno izražava netrpeljivost prema društvenim manjinama, kao što je LGBTQ+ zajednica. SPC zagovara patrijarhalno društvo i aktivno se suprotstavlja rodnoj ravnopravnosti.

Etnofiletizam je ključna ideološka osnova djelovanja SPC. Crkva sebe prikazuje kao zaštitnicu Srba u regionu, pozivajući se na navodno humanitarne i patriotske motive.

SPC se jasno protivi svemu što dolazi iz zapadnog civilizacijskog kulturnog kruga. Ona u suštini odbacuje temeljne principe modernih demokratskih društava, smatra-

jući da liberalna demokratija, multikulturalizam i globalizacija ugrožavaju srpski identitet, kulturu, istoriju i tradiciju. Istovremeno promovise Rusiju kao bratsku pravoslavnu zemlju i zaštitnicu pravoslavnih naroda.

Antijugoslovenski stavovi takođe su prisutni u njenom djelovanju, jer se period SFRJ predstavlja kao greška i vrijeme stradanja crkve. Pored toga, SPC rehabilituje i promovise kolaboracionističke pokrete iz Drugog svjetskog rata, koristeći ih kao protivtežu antifašističkom pokretu, dok se ujedno glorifikuju ratni zločinci iz ratova 90-ih godina.

Stavovi SPC direktno su uticali na polarizaciju i radikalizaciju crnogorskog društva. Najviši predstavnici SPC, od kojih se posebno isticao mitropolit Amfilohije, često su širili govor mržnje prema građanima Crne Gore. Uoči lokalnih izbora u Podgorici i Kotoru prosrpske partije su, u cilju podizanja rejtinga, podržale inicijativu za podizanje spomenika pokojnom mitropo-

VRIJEDNOSTI SPC

- + **etnička homogenizacija i relativizacija državnih i etničkih granica**
- + **promovisanje tradicionalnih, a suštinski autoritarnih vrijednosti**
- + **suprotstavljanje konceptu liberalne demokratije i multikulturalizma**
- + **netrpeljivost prema manjinskim društvenim i etničkim grupama**
- + **patrijarhalno društveno uređenje, istorijski revizionizam i negacionizam**
- + **antizapadni/proruski stav**
- + **antijugoslovenstvo (antiSFRJ)**

litu Amfilohiju. Ministarstvo kulture je zbog neispunjavanja zakonskih uslova prvobitno odbilo predlog za podizanje spomenika, ali je ministarka Tamara Vujović (iz redova Demokrata) poslije oštrih kritika iz SPC, preinačila odluku. Vlada Crne Gore je 19. septembra po hitnom postupku dala saglasnost za podizanje spomenika.⁵⁰

Ključni segmenti ideologije SPC

Istorijski revizionizam i negacionizam su ključni segmenti ideologije SPC. Najkompleksniji pristup istorijskom negacionizmu je vidljiv u odnosu prema crnogorskom antifašističkom nasljeđu. SPC često marginalizuje partizanski pokret i narodne heroje iz Drugog svjetskog rata, stavljajući ih u negativan kontekst. Paralelno sa tim, organizuje parastose u čast četničkom komandantu generalu Draži Mihailoviću, te redefiniše istorijske datosti, pozicionirajući četnički pokret kao dio antifašističkog pokreta. Takvi manipulativni narativi su odavno ustaljeni i prihvaćeni u Srbiji.⁵¹

SPC se, osim obnovi nezavisnosti Crne Gore, direktno suprotstavljala i njenom euroatlantskom putu. Srpska pravoslavna crkva je u kontinuitetu bila uključena u anti-NATO i antizapadne mitinge, proteste i demonstracije, kampanje za parlamentarne i lokalne izbore. Crkva je glasna o gotovo svakom političkom ili društvenom pitanju, kršeći načelo sekularizma, konstantno promovirajući ruski narativ. SPC se navodno zalaže za zaštitu tradicionalnih i porodičnih vrijednosti. U tom kontekstu kreira narativ da Zapad ugrožava te vrijednosti. Na udaru SPC su posebno prava seksualnih manjina.

Indikativne su aktivnosti SPC od početka rata u Ukrajini. Miropolit SPC Joanikije je za rat u Ukrajini optužio Zapad. On je

kazao da su događaji u Ukrajini *posljedice bezbožništva koje se bilo ukorijenilo*, optužujući za to *protestantsku Evropu* iz koje je *došlo zlo bezbožništva, ateizma i komunizma*. Joanikije je u oktobru 2022. godine u Moskvi služio liturgiju sa ruskim patrijarhom Kirilom.⁵²

Instrument režima u Beogradu

SPC odbacuje individualizam i pluralizam, naglašavajući umjesto toga kolektivizam, povezujući srpsku nacionalnu pripadnost sa pravoslavljem. Poistovjećivanje religije i nacije, odnosno izjednačavanje srpstva i pravoslavlja je vrlo pogodna okolnost za ostvarivanje interesa režima Aleksandra Vučića u regionu. Srpska pravoslavna crkva predstavlja ključni spoljno-politički instrument države Srbije, s obzirom na činjenicu da se njena jurisdikcija proteže izvan srpskih državnih granica.

Takođe, uticaj Crkve u crnogorskom društvu u kontinuitetu raste. Srpska pravoslavna crkva je u vrhu institucija u koju građani Crne Gore imaju najviše povjerenja. Istraživanje javnog mnjenja je pokazalo da građani značajno više povjerenja imaju u SPC nego u obrazovni sistem.⁵³

Mi smo sa vrha ljestvice (nivo Finske i Holandije), za 20 godina pali na samo dno i po sekularnosti kulture smo u društvu Irana, Zimbabvea, Tunisa i Libana

Radoje Cerović ⁵⁴

Eksperti ukazuju da je Crna Gora *evropski rekorder u padu na ljestvici racionalnog i sekularnog razmišljanja u društvu*.

Jedan od razloga uspješne desekularizacije crnogorskog društva, uz sistematično

urušavanje obrazovnog sistema je upravo zloupotreba identitetske kohezije i identifikacije. Manipulativni narativ poistovjećivanja nacije i vjeroispovjesti najbolje je oslikan u riječima patrijarha Pavla – *ja sam Srbin, a Srbin nekršten ne biva*.⁵⁵

Etnofiletizam SPC posebno se isticao tokom kampanje za popis stanovništva u Crnoj Gori, jer je SPC bila aktivan učesnik popisne kampanje. Sveštenici te vjerske organizacije u medijskim istupima i tokom vjerskih obreda pokušavali su usmjeriti građane/ke kako da se izjasne na popisu.

Patrijarh Srpske pravoslavne crkve Porfirije direktno se uključio u kampanju popisa.

U obraćanju okupljenim vjernicima ispred Hrama Hristovog Vaskrsenja u Podgorici 14. oktobra 2023. godine pozvao je građane da *odlučno ispolje svoj identitet kao vjernici SPC, govornici srpskog jezika i kao dični pripadnici srpskog naroda*. On je propovijedao da je potrebno da građani očuvaju svoj srpski identitet jer živimo *u vremenu razaranja tradicionalnih identiteta*. Vjerski čin je zloupotrijebljen, a takva poruka patrijarha sugerise da Srpska pravoslavna crkva želi da dođe do promjene nacionalne strukture u Crnoj Gori u korist Srba.⁵⁶

Pored patrijarha, i sveštenstvo Srpske pravoslavne crkve nastojalo je da se kroz nastupe u medijima i na tribinama uključi

Procenat ljudi koji kažu da su religiozni

Gruzija: **95.52**

Pakistan: **94.97**

Azerbejdžan: **90.76**

Crna Gora: **88.25**

BIH: **86.83**

Iran: **84.20**

Rusija: **76.16**

Švedska: **27.40**

Estonija: **35.47**

Češka: **35.79**

Velika Britanija: **37.36**

Francuska: **41.51**

Španija: **48.67**

Njemačka: **54.61**

Izvor: Atlas of European Values

u kampanju za popis i sugeriše građanima kako da se izjasne. Među agitatorima bili su i episkop budimljansko-nikšićki Metodije Ostojić, protojerej Jovan Plamenac (koji je održao predavanje na temu *Srpsstvo Crnogoraca* u prostorijama Društva crnogorsko-ruskog prijateljstva Sveti Georgije u Nikšiću), kao i Mijajlo Backović, sekretar Eparhije budimljansko-nikšićke.⁵⁷

Rezultati popisa iz 2023. godine pokazuju da 71% stanovništva u Crnoj Gori čine pravoslavni hrišćani, gotovo 20% stanovnika ispovijeda islam, više od 3% je katolika, a ateista je 2%. Istraživanja su, takođe, pokazala da je Crna Gora među najreligioznijim državama Evrope. Prema podacima, Srpska pravoslavna crkva i njeno djelovanje naišlo je na izuzetno plodan teren u Crnoj Gori.⁵⁸

Koordinacija SPC i desničarskih strukutra

Koordinacija Srpske pravoslavne crkve i drugih desničarskih i kleronacionalističkih snaga (partija, medija, institucija) doprini-

jela je urušavanju građanskog karaktera crnogorskog društva. Destrukcija građanskog društva najuočljivija je na lokalnom nivou, u opštinama na čijem čelu su funkcioneri koalicije Za budućnost Crne Gore (ZBCG). Specifičnost lokalnih samouprava u kojima ta koalicija čini vlast ogleda se u sinhronizovanim aktivnostima koje osnažuju srpski uticaj u Crnoj Gori. Opštine Nikšić i Pljevlja su najočigledniji primjeri. Današnja društveno-politička slika Nikšića i Pljevalja najbolje odražava neskrivenu tendenciju da se promijeni kulturološki i identitetski karakter Crne Gore. Gradske vlasti u tim opštinama ne poštuju državne simbole i praznike, kolaboracionistički pokreti iz II Svjetskog rata se predstavljaju kao antifašistički i aktivno se promovise istorijski revizionizam i negacionizam. Predsjednici pomenutih opština, Marko Kovačević i Dario Vraneš, često su u centru pažnje javnosti zbog njihovog odnosa prema državnim simbolima i antifašističkom nasljeđu Crne Gore.

Marko Kovačević je 13. jula 2024. godine govorio na obilježavanju 166. godišnjice bitke na Grahovcu, koju je organizovala

Proslava praznika Svete Petke u Sabornom hramu u Pljevljima | Izvor: Mitropolija

Srpska pravoslavna crkva. On se tom prilikom obratio *bivšim vlastodršcima i njihovim pulenima* riječima da *ako neko neće da budemo braća, ako neko hoće više da liči na Turke onda ćemo u budućnosti prema njima postupati kao i prema Turcima*.⁵² Više državno tužilaštvo u Podgorici tražilo je od Administrativnog odbora Skupštine Crne Gore da ukinе imunitet Marku Kovačeviću jer je protiv njega formiralo predmet zbog krivičnog djela izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje. Opština Pljevlja takođe demonstrira kako se ideje stvaranja *srpskog sveta* postepeno nameću crnogorskom društvu. U tom gradu je koaliciona vlast donijela odluku o promjeni datuma obilježavanja Dana opštine. Uprkos činjenici da su Pljevlja multinacionalna i multivjerska sredina, koalicija na vlasti je u septembru 2023. godine odlučila da se, umjesto 20. novembra (kada su partizanske jedinice 1944. godine oslobodile grad od okupatora), Dan opštine obilježava na pravoslavni vjerski praznik Sveta Petka. Ministarstvo javne uprave, koje mora da da saglasnost na takvu odluku, je tek nakon godinu dana odbilo predlog lokalnog parlamenta.⁶²

Povodom slave crkve Svete Petke u Pljevljima je 27. oktobra 2024. godine ulicama grada prošla litija koju su predvodili mitropolit Mileševske eparhije Atanasije, mitropolit crnogorsko primorski Joanikije i vladika budimljansko-niškićke eparhije Metodije. Atanasije je tom prilikom odlikovao ordenom Belog anđela predsjednika opštine Daria Vraneša koji je, čestitajući Dan opštine, kazao: *U slozi i bratskoj ljubavi da čuvamo, radimo, gradimo naša Pljevlja, naše srpske zemlje, naše Kosovo i Metohiju. Da svakog momenta znamo da su sva naša stradanja zakopana u jednu grobnicu na Kosovu i Metohiji. Draga braćo i sestre dogodine u Prizrenu*.⁶³

Pljevlja su se od dolaska na vlast prosrpskih proksija i kroz djelovanje predsjednika te opštine Daria Vraneša pretvorila u uporište za nacionalističke ideje. Sve aktivnosti se realizuju uz blagoslov i podršku SPC i režima u Beogradu, te je opština 14. fe-

bruara 2024. godine obilježila Dan državnosti Republike Srbije.⁶⁴ Takođe, u junu 2024. godine Tivatska ulica u Pljevljima je preimenovana u Ulicu Branka Krvavca koji je poginuo na Dubrovačkom ratištu 1991. godine kao pripadnik JNA učestvujući u agresiji na Hrvatsku.⁶⁵ Otkriven je i spomenik Predragu Leovcu, koji je kao poručnik Vojske Jugoslavije stradao u bici na Košarama na Kosovu 1999. godine. Saglasnost za postavljanje spomenika dalo je Ministarstvo kulture i medija Crne Gore, a ceremoniji otkrivanja spomenika prisustvovao je i premijer Srbije Miloš Vučević. Oba čina ilustruju želju ideologa *srpskog sveta* da kroz zloupotrebu stradalih revitalizuju tezu o ispravnosti politike koja je vođena devedesetih godina prošlog vijeka.⁶⁶

Snažan uticaj Srbije, a posebno Srpske pravoslavne crkve, na društveno-politička dešavanja u Crnoj Gori reflektuje se i kroz jačanje krajnje desničarske ideologije sa srpskim predznakom. Krajnja desnica u Crnoj Gori djeluje na identičnim principima kao i u Srbiji. Politički prostor desnice u Crnoj Gori pokrivaju brojne prosrpske i prorúske partije zaogrnutе plaštom tradicionalnih pravoslavnih vrijednosti, istorijskog nasljeđa i starih savezništava, koje od 2020. godine dominantno utiču na političke procese. Uloga koja je pripala Srpskoj pravoslavnoj crkvi kada je u pitanju identitetska profilacija pravoslavnog stanovništva u Crnoj Gori je dominantna i opredjeljujuća. Zapravo je SPC kreator ideološke matrice djelovanja desničarskih partija i organizacija, kao i medija koji ih promovišu i podržavaju.

Krajnje desničarske grupe

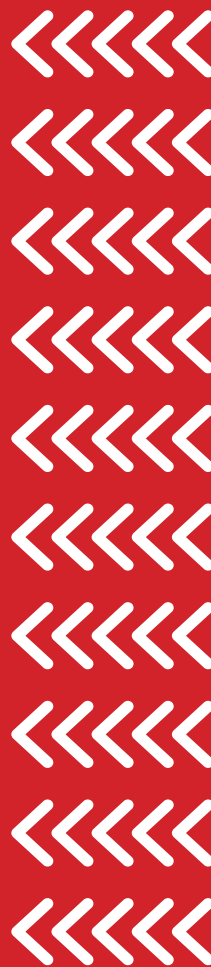
Osim zbivanja na crnogorskoj političkoj sceni, i regionalna dešavanja često su okidač za aktiviranje i djelovanje krajnje desničarskih organizacija i pojedinaca. Oni na taj način, posebno u turbulentnim periodima regiona Zapadnog Balkana, dodatno manipulišu i podgrijavaju atmosferu u cilju radikalizacije i mobilizacije crnogorskih građana koji se izjašnjavaju kao Srbi.

Tako je grupa građana 8. septembra 2024. godine organizovala blokadu graničnog prelaza Božaj (između Crne Gore i Albanije) s ciljem pružanja podrške Srbima na Kosovu. Među okupljenima, koji su nosili transparent *Kad se vojska na Kosovo vrati*, bili su **predstavnici vojnih veterana iz ratova 1991 – 2001. godine, pripadnici 7. bataljona vojne policije Vojske Jugoslavije i članovi pravoslavnog bratstva Zavjetnici Tvrdoš Nikšić**. Ta aktivnost se može tumačiti i kao nastavak kampanje iz avgusta 2023. godine kada su se desili sukobi na Kosovu, a u više gradova u Crnoj Gori, Srbiji, ali i Rusiji osvanuli grafiti sa istim sloganom. Identična matrica djelovanja uočena je i nakon oružanog napada na sjeveru Kosova u septembru 2023. godine kada je u određenim nacionalističkim krugovima u Crnoj Gori kreiran narativ da su napadači heroji i žrtve.⁶⁷

Sedmi bataljon vojne policije VJ je formiran 1999. godine kao jedinica za specijalne namjene pri korpusu 2. Armije. Služila je tadašnjim vlastima u Beogradu, odnosno, Miloševićevom režimu za hibridno djelovanje na teritoriji Crne Gore: za provokacije, izazivanje incidenata i sukoba.

Zavjetnici Tvrdoš Nikšić je organizacija koja zastupa antizapadne i proruskе vrijednosti sa vidljivim elementima religijskog i nacionalnog konzervativizma. Ta organizacija svoju misiju opisuje kao patriotsku i humanitarnu, dok djeluje sa ikonografijom karakterističnom za desničarske grupacije. Članovi ne skrivaju da su pobornici ideologije četničkog pokreta i da podržavaju rusku agresiju na Ukrajinu. Oni ne priznaju da se u Srebrenici desio genocid, kao ni da je Crna Gora suverena država.

Iz svega navedenog proizilazi da Crna Gora u kontekstu regionalne bezbjednosti predstavlja plodno tlo za hibridno djelovanje. Pasivnost institucija i donosioca odluka na djelovanje proksi aktera u Crnoj Gori upućuje da se vlast u Crnoj Gori ne bavi sistemski pitanjem stranog uticaja.

Mediji

05

Crna Gora kao država sa složenim društvenim, kulturnim i političkim kontekstom često se nalazi na meti informacijskih uticaja koji nadilaze njene granice. Medijski narativi koji dolaze iz susjednih zemalja, posebno Srbije, postaju moćan alat za oblikovanje javnog mnjenja, naročito u osjetljivim periodima. Važni društveno-politički događaji pružaju plodno tlo za plasiranje manipulativnih sadržaja, koji se oslanjaju na regionalne izvore i šire putem lokalnih medija. Crna Gora je konkretan primjer kako se Srbija uz pomoć Rusije, kombinovanjem instrumenata meke moći uz posebno osmišljenu medijsku aktivnost na temeljima širenja dezinformacija, lažnih vijesti, narativa i manipulacija, upliće u unutrašnje stvari Crne Gore.

Odsustvo jezičke barijere omogućava da se medijski sadržaji portala iz Srbije u značajnoj mjeri prelivaju u medijski prostor Crne Gore. Tokom važnih društveno-političkih procesa i događaja prosrpski i proruski portali koji djeluju u Crnoj Gori prenose sadržaj srpskih tabloida i/ili filijala ruskih medija u Srbiji. Posljednji eklatantan pri-

mjer su tekstovi plasirani nakon objave rezultata popisa u Crnoj Gori 15. oktobra 2024. godine, čime se ponovo nametnulo pitanje instrumentalizacije medija za postizanje geopolitičkih ciljeva.

Digitalni forenzički centar (DFC) je u studiji pod nazivom *Neraskidive veze ili geopolitička strategija: Uticaj Srbije u Crnoj Gori* detaljno predočio agresivnu kampanju koju su, u susret popisu stanovništva, vodili regionalni i domaći mediji s ciljem uticanja na identitetska i politička pitanja u Crnoj Gori. Intenzivna propaganda uslijedila je i nakon objavljivanja rezultata popisa stanovništva. Posebno su bili aktivni srpski tabloidi pod kontrolom režima u Beogradu, objavljujući senzacionalističke i tendenciozne naslove i tekstove koji su sadržali brojne manipulacije i negativne narative. Kampanja je imala cilj da se zaustave demokratski procesi, podrije povjerenje građana u institucije, pojačaju nacionalne tenzije i produbi jaz između etničkih grupa, što stvara dugoročne rizike po stabilnost i demokratski razvoj Crne Gore.

Skrinšot naslova portala RT Balkan, IN4S i Borba

Portali Sputnik Srbija i RT Balkan, filijale ruskih propagandnih medija u Srbiji, bili su aktivni neposredno prije popisa stanovništva, ali i nakon objave rezultata, plasirajući anti crnogorske, antizapadne i prosrpske narative. RT Balkan je ponavljao narativ da Crna Gora ne vodi samostalnu politiku, postavljajući pitanje *da li će se 'strani faktor',* apostofirajući zapadne ambasade, NATO i EU, *ponovo pobrinuti da srpski narod u Crnoj Gori ne ostvari svoja prava na osnovu rezultata popisa.*⁶⁸ Sagovornici portala bili su predsjednik Demokratske narodne partije (DNP) Milan Knežević, predsjednik Prave Crne Gore Marko Milačić, predsjednik Slobodne Crne Gore Vladislav Dajković, politikolog Vladimir Pavićević i historičar Aleksandar Raković. Njihovi komentari i stavovi često ospora-

vaju jedinstveni crnogorski identitet i jezik. Tekst u izvornom obliku prenijeli su prosrpski i proruski portali IN4S⁶⁹ i Borba⁷⁰.

Nakon objave rezultata popisa, Sputnik Srbija je u tekstovima posebno zastupao narativ da srpski jezik treba da postane zvanični jezik u Crnoj Gori, što podrazumijeva izmjene Ustava Crne Gore. Taj narativ, koji je bio zastupljen i u pretpopisnoj kampanji, proistekao je iz agende političkih subjekata, a zasniva se na navodnoj ugroženosti srpskog jezika u našoj državi. Član 13. Ustava Crne Gore jasno ukazuje da je srpski jezik u službenoj upotrebi u Crnoj Gori. Takođe, od obnove nezavisnosti srpski jezik je dio obrazovnog programa u osnovnim i srednjim školama u Crnoj Gori. U odnosu na popis stanovništva iz

Skrinšot naslova portala Sputnik Srbija

Službeni jezik u Crnoj Gori je crnogorski jezik. Ćirilicom i latinično pismo su ravnopravni. U službenoj upotrebi su i srpski, bosanski, albanski i hrvatski jezik.

**ČLAN 13.
USTAV CRNE GORE**

2011. godine procenat građana koji govori srpskim jezikom se nije značajno promijenio. To je još jedan pokazatelj da kampanja koju su mediji, u sinergiji sa brojnim akterima odmah pokrenuli, ima za cilj polarizaciju i destabilizaciju crnogorskog društva. Česta tema portala Sputnik Srbija je narativ o navodnoj ugroženosti srpstva koji se zlostrebljava već 30 godina kao osnova za direktno miješanje Srbije u unutrašnje prilike Crne Gore i drugih država u susjedstvu. Plasiran je i narativ da je rezulta-

tima popisa zaustavljena asimilacija Srba u Crnogorce.

U kampanju se uključio i portal RuSerbia.com za koji je izjavu²¹ povodom rezultata popisa dao Spasoje Tomić, nekadašnji član Glavnog odbora Nove srpske demokratije (NSD) i urednik neregistrovanog portala 083. Govoreći o političkom i istorijskom značaju rezultata popisa za *Srpsku Spartu*, Tomić navodi da Crna Gora mora postati *srpska nacionalna država*. Ističe da antisrpska histerija nije uspjela, jer je jezgro oko koga su se okupili bila prije svega Srpska pravoslavna crkva, zatim srpske političke stranke u Crnoj Gori, kao i istaknute ličnosti koje njeguju srpski integralizam. Tomić zaključuje da ostaje samo da se srpski jezik uvede kao službeni i srpska trobojka kao državna zastava. Takvim stavovima promoviše koncept *srpskog sveta* koji podrazumijeva velikosrpsku ambiciju širenja uticaja izvan granica Republike Srbije. DFC je ranije ukazivao da konstrukt *srp-*

Skrinšot web stranice www.ruserbia.com

ski svet predstavlja pandan inicijativi *ruskog sveta* (русский мир) koja je mnogo više od brige za kulturno nasljeđe. Suštinski, on predstavlja integralni dio javne i otvorene državne politike, uz kombinaciju meke i tvrde moći. Sam Putin je pravdao aneksiju Krima evocirajući taj koncept i pozivajući se na težnju za obnavljanje jedinstvene široke ruske civilizacije zaštićene od spoljnih (zapadnih) sila.

Portal RuSerbia.com je predstavljen⁷² kao onlajn publikacija *O Srbiji na ruskom jeziku*, koja je registrovana u Federalnoj službi za nadzor komunikacija, informacionih tehnologija i masovnih medija (Roskomnadzor) 14. aprila 2020. godine. Agencija je formirana kao izvršno tijelo zaduženo za nadzor masovnih komunikacija, a njena glavna uloga je oblikovanje medijskog prostora i sadržaja na društvenim mre-

žama u Rusiji. Osnovana 2008. godine Roskomnadzor je po strukturi, tehnološkim karakteristikama i implementacionim planovima vladina agencija koja služi kao instrument unutrašnje kontrole društveno-političkih dešavanja u Ruskoj Federaciji. Na portalu RuSerbia.com se kao cilj navodi brzo informisanje korisnika ruskog govornog područja o dešavanjima u Srbiji i drugim zemljama balkanskog regiona. Ističe se da se ambasada Rusije u Srbiji poziva na njih, ali i da njihov sadržaj preuzimaju vodeći ruski i srpski mediji. Među njima su: RT, Izvestija, RIA Novosti, Argumenti i fakti, Radio televizija Srbije, Politika, Pink i drugi. Jedan od sagovornika pomenutog portala tokom 2023. godine bio je i Zdravko Nišavić⁷³, predsjednik Miholjskog zbora, o čijim aktivnostima je DFC pisao u analizi *Humanitarci i(li) ekstremisti*⁷⁴.

Koliko su srpski mediji aktivni kad se radi o značajnim pitanjima u Crnoj Gori?

Nakon objave rezultata popisa stanovništva 15. oktobra 2024. godine - za nedjelju dana (15.10 - 22.10.) portali u Srbiji su o popisu objavili preko 520 tekstova najčešće šireći sadržaje upitnog kvaliteta s ciljem obmanjivanja javnosti.

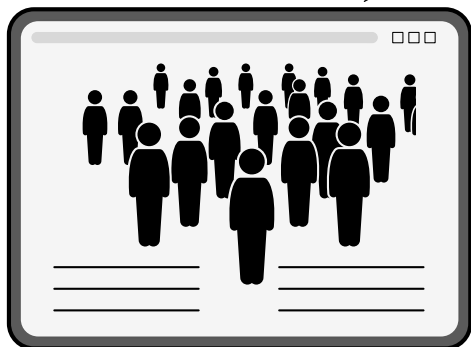
Za nedjelju dana (15.10 - 22.10.)

PORTALI U SRBIJI

objavili preko

520

tekstova o popisu

SRPSKA SPARTA NA PONOS NJEGOSU! Crnogoraca u Crnoj Gori sve manje, a Srba sve više, većina građana priča srpski

Crno na belo! Brojke iz 2011. su dokaz da se Crna Gora vraća korenima

Crnogorci, sad znamo koliko vas je!

GDE NESTAŠE SOKOLOVI CRNE GORE? Đetića nikad manje, a Srbi sve brojniji, REZULTATI POPIISA IZNENADILI: Kako će se ovo odraziti na dalje odnose

Srpski mediji igraju značajnu ulogu u kreiranju percepcije građana Srbije o Crnoj Gori, ali i prema određenom broju crnogorskih građana, obzirom na njihov doseg, čitanost i gledanost u Crnoj Gori. Mediji prepoznati po manipulacijama, pristrasnosti, lažnim vijestima i senzacionalizmu često plasiraju sadržaje koji su usmjereni ka podrivanju crnogorskih institucija i identitetskih vrijednosti, koristeći retoriku koja polarizuje društvo i podstiče tenzije. Njihova izvještavanja o Crnoj Gori obiluju narativima i neosnovanim tvrdnjama o ugroženosti Srba, srpskog jezika i Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori. Pored toga, zastupljen je i narativ o Crnoj Gori kao kriminalnoj državi koju su zarobili crnogorski političari, koji su predstavljeni kao *antisrpski*. Prisutne su i teze o vještački stvorenoj crnogorskoj naciji i crnogorskom jeziku, ugrožavanju tradicije i navodnog istorijskog srpskog karaktera Crne Gore. Crna Gora se naziva srpskom Spartom, a Rusija i Srbija se predstavljaju kao zemlje zaštitnice koje mogu da pomognu Crnoj Gori da se vrati svojim korijenima i tradiciji. Takav narativ se koristi za otklon Crne Gore od zapadnih vrijednosti i njenog euroatlantskog puta.

DFC je kroz brojne analize, studije i monitoringe ukazao na obim i karakter izvještavanja medija koji su pod kontrolom režima u Beogradu, posebno tokom važnih društveno-političkih događaja u Crnoj Gori. U radovima su predstavljene snažne kampanje kreirane posebno tokom brojnih izbornih ciklusa, formiranja vlasti, usvajanja Zakona o slobodi vjeroispovijesti, litija, potpisivanja Temelnog ugovora, usaglašavanja Crne Gore sa sankcijama Evropske unije prema Rusiji, ustoličenja mitropolita Joanikija, usvajanja Predloga Rezolucije o Srebrenici i popisa stanovništva. Evidentno je da srpski mediji pridaju Crnoj Gori veliku pažnju, ali to rade na krajnje senzacionalistički i provokativan način, često izvlačeći informacije iz konteksta, kršeći novinarsku etiku i kodeks.

Koliko su srpski mediji aktivni kad se radi o značajnim pitanjima u Crnoj Gori pokazuje i kampanja nakon objave rezultata popisa stanovništva 15. oktobra 2024. godine. Za nedjelju dana (15.10 - 22.10.) portali u Srbiji su o popisu objavili preko 520 tekstova najčešće šireći sadržaje upitnog kvaliteta s ciljem obmanjivanja javnosti. Srpski tabloidi zadovoljni su rezultatima popisa, o čemu svjedoče tendenciozni naslovi: *SRPSKA SPARTA! Najveći broj stanovnika u Crnoj Gori govori SRPSKIM jezikom!*¹⁷⁵, *SRPSKA SPARTA NA PONOS NJEGOŠU! Crnogoraca u Crnoj Gori sve manje, a Srba sve više, većina građana priča srpski*¹⁷⁶, *Crno na belo! Brojke iz 2011. su dokaz da se Crna Gora vraća korenima*¹⁷⁷, *Popis pokazao da je Milu propao projekat: Neuspeli pokušaj inženjeringa da se zatru Srbi u Crnoj Gori*¹⁷⁸, *GDE NESTAJE SOKOLOVI CRNE GORE? Đetića nikad manje, a Srbi sve brojniji*, *REZULTATI POPISA IZNENADILI: Kako će se ovo odraziti na dalje odnose*¹⁷⁹.

Naslovi na poznatom srpskom portalu b92.net: *Crnogorci, sad znamo koliko vas je!*¹⁸⁰ i *Crnogorci upozoreni: Neće vas biti*¹⁸¹ sadrže retoričke elemente koji sugerišu prijatnu i potencijalno podstiču osjećaj ugroženosti. Takvim agitovanjem se uglavnom cilja na izazivanje emotivnih reakcija, poput straha i nesigurnosti među građanima. Kombinovanjem tona kontrole i prijatne naslovi podstiču i etničke i identitetske tenzije u Crnoj Gori, umjesto da pružaju objektivne informacije. Taj način izvještavanja nije usmjeren na informisanje javnosti, već na oblikovanje percepcije javnosti u Crnoj Gori i šire.

Pored portala, rezultatima popisa stanovništva u Crnoj Gori bave se i srpske televizije. Na TV Happy se plasiraju narativi da Crnogorci vladaju Srbijom i da *imaju megalomanske želje da vladaju i Crnom Gorom*, da je *Crna Gora tudom voljom otcijepljena od Srbije*, da se u Crnoj Gori govori da Srbi ne postoje, da oni nemaju prava, ne mogu da se zaposle i da nisu na odgovarajućim funkcijama, te da se oni iz Beograda za to bore.

Sagovornik u Jutarnjem programu Dragan Vujičić, novinar lista Večernje novosti, navodi da u Crnoj Gori, tačnije na Cetinju, postoje terorističke ćelije koje ugrožavaju Srbe. Vladimir Pavićević iz Društva za istraživanje politike, koji je takođe za TV Happy komentarisao popis, ističe da u Crnoj Gori fluktuiraju dualni identitet. On smatra da će rezultati koji se odnose na popis da proizvedu zvaničnu inicijativu da srpski jezik bude službeni jezik u Crnoj Gori i da je 99,9% ljudi koji su se izjasnili da su pravoslavne vjere vezano za neku od eparhija Srpske pravoslavne crkve. Pavićević kao mogućnost postavlja i opciju da se pokrene inicijativa koja bi podrazumijevala da predstavnici srpskih partija ili srpski politički autoriteti moraju da imaju mjesta u svakoj budućoj vladi Crne Gore.⁸²

Slični narativi su plasirani u emisiji Novo jutro na televiziji Pink, pod naslovom *Počinje borba: Srbi iz Crne Gore zahtevaju slobodu*. Gosti emisije bili su Marko Kovačević, predsjednik opštine Nikšić, Vladimir Dobrosavljević, analitičar, Željko Čurović, predsjednik Saveza Srba iz Crne Gore u Srbiji i Miloš Stojković, teolog. Tom prilikom je voditeljka plasirala narativ da se Crna Gora budi, da se bude ljudi koji drugačije misle, jer su ostvarili slobodu izjašnjavanja nakon promjene vlasti 2020. godine. Teolog Stojković iznio je obmanjujuću tvrdnju da su Srbima u Crnoj Gori *satirali identitet*, ali su se Srbi probudili i oslobodili zahvaljujući kontinuiranoj i zajedničkoj borbi Srpske pravoslavne crkve, države Srbije i srpskih lidera. Vladimir Dobrosavljević je saopštio *da je popis iz 2011. godine bio incident, vrh projekta jednog provincijalnog šovinizma u kojem je trebalo sunarodnike prvo na neki način marginalizovati, a potom ih i asimilovati*. Marko Kovačević je istakao da je Demokratska partija socijalista 2007. godine uvela *takozvani* crnogorski jezik kao političku i ustavnu kategoriju.⁸³

I na Javnom servisu Srbije se plasiraju narativi da su se ljudi na popisu izjašnjavali slobodno bez straha da će to predstavljati

problem za njihov trenutni ili budući posao, jer je došlo do promjene vlasti. Sagovornici navode da od kasnih 90-ih postoji konstantan proces izgradnje crnogorske nacije koji se temelji na smanjenju broja Srba, na uništavanju i potiskivanju srpskog identiteta. Ipak, naglašavaju da je popisom taj trend u izvjesnoj mjeri zastavljen.⁸⁴

Pored uticaja srpskih i ruskih medija, posebno je važno osvrnuti se na ulogu domaćih portala koji bez ikakvih zakonskih ili regulatornih sankcija aktivno djeluju u Crnoj Gori i otvoreno prate agendu pomenutih stranih medija. Najistaknutiji među njima su IN4S, Borba i Aloonline.me. DFC je više puta ukazao na matricu njihovog djelovanja, koja podrazumijeva međusobnu razmjenu informacija ili preuzimanje i širenje manipulativnih sadržaja iz srpskih i ruskih izvora. Na taj način plasirani dezinformacioni narativi postaju dostupniji široj publici, zloupotrebljava se kognitivna ranjivost ljudi i utiče na emocije, percepciju i stavove građana o pitanjima od značaja za crnogorsko društvo.

Pomenuti portali ne prenose samo pristrasne i često nepouz dane sadržaje koji dolaze iz regionalnih i ruskih izvora, već te narative dodatno prilagođavaju lokalnoj javnosti. Tako se prosrpski i proruski stavovi dalje šire u crnogorskom društvu. Stoga uloga tih portala, ali i određenih televizija i štampanih medija naročito dolazi do izražaja u periodima važnih događaja i procesa za crnogorsko društvo. Nesporno je da oni neprofesionalnim izvještavanjem aktivno učestvuju u oblikovanju javnog mnjenja, često koristeći različite tehnike manipulacija informacijama kako bi podržali agende prosrpskih političkih struktura koje su u skladu sa interesima drugih država.

Iako crnogorski mejnstrim mediji i Javni servis nijesu u značajnoj mjeri prepoznati kao kanali za širenje dezinformacija, važno je naglasiti da se u njihovom izvještavanju prepoznaju suptilniji oblici manipulacija

informacijama koji se teže uočavaju i identifikuju. Primjetna je pojava da oni preuzimaju sadržaje iz izvora čija pouzdanost nije provjerena ili relevantna, poput ruskih državnih medija ili Telegram kanala. Takođe, ti mediji često ustupaju medijski prostor akterima koji promovišu antičrnogorske, antizapadne, prosrpske i proruske narrative, čime indirektno doprinose širenju propagande i kreiranju javnog mnjenja u suprotnosti sa crnogorskim nacionalnim interesima i strateškim opredjeljenjima. Zbog toga je potrebno insistirati na jačanju profesionalnog novinarstva. Takav odgovor će dugoročno omogućiti suprotstavljanje različitim toksičnim uticajima. Prije svega, potreban je profesionalan Javni servis čija će glavna uloga biti objektivno i pravovremeno informisanje i edukovanje građana, ali i snaženje i profesionalizacija nezavisnih medija, uključujući portale, televizije i štampane medije.

Kontinuirano djelovanje pomenutih medija ima ozbiljne posljedice po društvo, jer doprinosi porastu tenzija, slabi građansku koheziju i stvara nepovoljnu klimu za konstruktivan politički dijalog. Imajući u vidu istorijske i političke okolnosti u Crnoj Gori, manipulativni sadržaji, potpomognuti stranim akterima i vođeni njihovim interesima, mogu produbiti postojeće podjele i dodatno destabilizovati društvo. To bi zasigurno otežalo procese demokratizacije i usporilo evropske integracije države. Istovremeno, odsustvo reakcije institucija i regulatornih mehanizama koji bi kontrolisali i spriječili plasiranje štetnih sadržaja omogućava tim medijima da nastave sa aktivnostima bez ikakvih posljedica.

Akteri

06

Nakon promjene vlasti u Crnoj Gori 2020. godine, niza izbornih ciklusa, popisa stanovništva i drugih važnih društveno-političkih događaja, u javnom diskursu se sve češće pojavljuju akteri koji nastoje da ideološki, kulturološki i politički približe Crnu Goru Srbiji. Oni sve agresivnije pokušavaju da oblikuju javno mnjenje kroz identitetske teme, pitanja nacionalne i vjerske pripadnosti, jezika i nacionalnih simbola.

U prethodnom periodu posebno su bili aktivni tokom izbornih ciklusa i popisa stanovništva, kada su se koristili svakom prilikom da posredstvom medija i društvenih mreža manipulišu narativima koji podrivaju temeljne vrijednosti crnogorskog društva i ruše sekularni karakter države. Njihovo djelovanje karakterišu kampanje koje često imaju snažan emotivni naboj. Koriste se terminima i manipulacijama koje doprinose dodatnoj polarizaciji društva i stvaranju osjećaja nestabilnosti. Tim metodama aktivno rade na podsticanju nepovjerenja u državne institucije, medije i slabljenje nacionalnog identiteta Crne Gore.

Najistaknutiji zagovornik spajanja Crne Gore sa Srbijom i Republikom Srpskom u jednu saveznu državu je Aleksandar Raković, srpski historičar i ideolog velikosrpskog projekta *srpski svet*. Njegove izjave, često ostrašćene i sa primjesom fašističkih stavova, u crnogorskoj javnosti su ignorisane ili relativizovane i nijesu smatrane ozbiljnim, uprkos njihovom potencijalu da doprinesu dodatnoj polarizaciji u Crnoj Gori i destabilizaciji regiona. Međutim, Raković očigledno igra važnu ulogu u promociji ideje *srpskog sveta*, kao i u oblikovanju javnog mnjenja. Njegovi stavovi i ideologija imaju podršku Srpske pravoslavne crkve, posebno mitropolita Joanikija, koji je u više navrata iskazao saglasnost sa radikalnim stavovima historičara Rakovića.⁸⁵ Podrška Srpske pravoslavne crkve i konstantno ustupanje medijskog prostora doprinosi legitimizaciji Rakovićevih stavova u određenom dijelu javnosti i osnažuje njegovu

ulogu kao jednog od najistaknutijih zagovornika kontroverznih ideja.

Raković je bio posebno aktivan nakon objave rezultata popisa stanovništva gostujući na brojnim televizijama u Srbiji i oglašavajući se na proruskim i prosrpskim portalima u Crnoj Gori kao što su Borba⁸⁶ i IN4S⁸⁷. U medijskim nastupima Raković ponavlja poznate stavove prema kojima crnogorska nacija ostaje *takozvana* i rezultat je političkih odluka iz prethodnog perioda. Takođe ističe da će on i istomišljenici biti zadovoljni tek kada Srbi postanu najbrojnija nacija u Crnoj Gori što, prema njegovim najavama, vidi kao dostižan cilj na popisu 2031. godine.⁸⁸ Najavio je i da planira da buduće generacije Srba uči i vaspitava da nastave sa radom na povratku *istorijske srpske državnosti* Crnoj Gori.⁸⁹

Pored Rakovića, u kampanju oko identitetskih pitanja u Crnoj Gori, uključili su se i brojni drugi akteri iz Srbije i Crne Gore koji u svojim izlaganjima dominantno manipulišu informacijama vezano za srpski jezik u Crnoj Gori. Predrag Savić, advokat i član pravnog savjeta portala IN4S obmanjuje⁹⁰ javnost da je u Crnoj Gori stvorena atmosfera da je srpski jezik nepodoban i da više nije službeni. Narativ o ugroženosti Srba u Crnoj Gori ponovio je u autorskom tekstu za portal Borba i sociolog Bojan Panaotović, navodeći da je za Srbe u Crnoj Gori planiran aparthejd.⁹¹

Čedomir Antić, srpski historičar i jedan od zastupnika velikosrpskog projekta *srpski svet* u jednoj od svojih kolumni za portal Borba nakon objavljivanja rezultata popisa u Crnoj Gori ukazuje na potencijalne projekte ili ideje. Predviđa da Srbija treba da uspostavi srpske ustanove sa sjedištem u Nikšiću uporedne kulturnim i prosvjetnim ustanovama Crnogoraca i da im daju prava domicilnih u Srbiji.⁹² Antić negira Crnu Goru i crnogorski identitet, što potvrđuju njegove izjave da bi Srbi na popisu u Crnoj Gori trebalo da čine oko 50 odsto stanovništva, dok bi Crnogoraca bilo oko

25 odsto. Takođe koristi pežorativni izraz *Ratluci* za Crnogorce, označavajući ih kao *deo dukljanskog zelenošskog pokreta*.²³ U Antićevom reagovanju²⁴ na analizu Digitalnog forenzičkog centra pod nazivom Srpski svet - originalno pozajmljen koncept iz aprila 2021. godine nagovještava se kontrolisanje organizacija kao što je DFC. To se poklapa sa inicijativom Nove srpske demokratije Andrije Mandića za hitno uvođenje Zakona o stranim agentima koji ima za cilj gušenje slobode govora. U tom kontekstu važno je naglasiti da je u avgustu 2024. godine Antić kazao da je položaj Srba u Crnoj Gori znatno povoljniji i da najveća zasluga za to pripada upravo Mandićevoj partiji. Samim tim, evidentna je sinergija u idejama i djelovanjima pro-srpskih političkih struktura u Crnoj Gori i aktera koji promovišu srpsku propagandu. Antić ukazuje i na teritorijalne pretenzije Srbije, koje definiše kao državne interese Srbije prema Crnoj Gori, navodeći da Crna Gora *duguje* Srbiji etnički izlaz na more od 70 kilometara.²⁵ Uzimajući u obzir sve stavove Čedomira Antića, ukoliko bi njegov predlog da se u Crnoj Gori uspostave srpske kulturne i prosvjetne ustanove bio realizovan, mogao bi imati dalekosežne posljedice za crnogorsko društvo. Uvođenjem takvih institucija sa sjedištem u Nikšiću, koje bi djelovale paralelno sa postojećim crnogorskim institucijama, stvarala bi se infrastruktura za jačanje srpskog kulturnog i političkog uticaja u Crnoj Gori.

Potpredsjednik Srpske radikalne stranke Miljan Damjanović je sve koji su se izjasnili kao Crnogorci koji govore crnogorskim jezikom pogrdno nazvao *Montenegrinima* dodajući da će se, ako Srbija bude pametno radila, stvoriti uslovi za novu 1918. godinu, jer je to interes svih srpskih zemalja.²⁶

Takvi stavovi ukazuju da postoje težnje da Crna Gora prestane da postoji kao samostalna i nezavisna država i bude integrisana u jedinstveni svesrpski državni okvir. Odlukom takozvane Podgoričke skupšti-

ne, poznate i kao Velika narodna skupština srpskog naroda u Crnoj Gori, crnogorski narod je 1918. godine izgubio svoj identitet i međunarodni politički subjektivitet države bezuslovnim prisajedinjenjem Srbiji.

Crna Gora se suočava sa snažnim pritiscima spolja koji kroz identitetske narative i političke kampanje imaju za cilj oblikovanje društveno-političkih prilika u skladu sa interesima režima u Srbiji. Uz podršku Srpske pravoslavne crkve i pojedinih medija iz Srbije i Crne Gore brojni akteri promovišu ideje koje osporavaju suverenost i identitet Crne Gore, a kao alternativno rješenje se sugeriše njeno utapanje u srpski politički, sociološki i kulturni okvir. Kroz instrumentalizaciju popisa stanovništva i izbornih procesa akteri iz Srbije i Crne Gore, koji zastupaju pro-srpske i proruse stavove, intenziviraju narativ o ugroženosti Srba u Crnoj Gori i potiskuju crnogorski identitet.

Nakon promjene vlasti u Crnoj Gori 2020. godine, niza izbornih ciklusa, popisa stanovništva i drugih važnih društveno-političkih događaja, u javnom diskursu se sve češće pojavljuju **AKTERI koji nastoje da ideološki, kulturološki i politički približe Crnu Goru Srbiji.**

**Aleksandar
Raković**

**Čedomir
Antić**

**Bojan
Panoćević**

**Predrag
Savić**

**Miljan
Damjanović**

Kultura

07

Srbija aktivno nastoji da i na polju kulture i obrazovanja ostvari uticaj u Crnoj Gori koristeći meku moć kako bi građanima Crne Gore predstavila određene vrijednosti i ideje kao poželjne i prirodne. Ta strategija obuhvata obrazovne inicijative i kulturne projekte u kojima se promovišu srpske i ruske vrijednosti, predstavljajući ih kao univerzalne i one koje bi Crna Gora trebalo da baštini. Time se potiskuje autentičnost kulture koja je dio crnogorskog identiteta, oblikujući crnogorsko društvo u pravcu koji može narušiti njegovu jedinstvenu kulturnu i nacionalnu baštinu. Pored uticaja koji dolazi iz Srbije, u Crnoj Gori djeluju proksi akteri koji kroz različite kulturne događaje, javne manifestacije i obrazovne programe svakodnevno promovišu srpske i ruske vrijednosti. Posebno intenzivnu ulogu u širenju uticaja Srbije u Crnoj Gori imaju brojni pisci, publicisti, novinari i akademici, koji djeluju u okviru organizacija i udruženja sa izraženim srpskim predznakom. Udruženja i organizacije su posebno aktivne u priređivanju događaja kao što su književne večeri, javne tribine i predavanja, na kojima su često prisutni predstavnici Srpske pravoslavne crkve i struktura vlasti. Stoga takvi događaji često prelaze okvire kulturnih aktivnosti i postaju sredstvo za prenošenje političkih poruka i ideja.

Želidrag Nikčević | Izvor: Fejsbuk

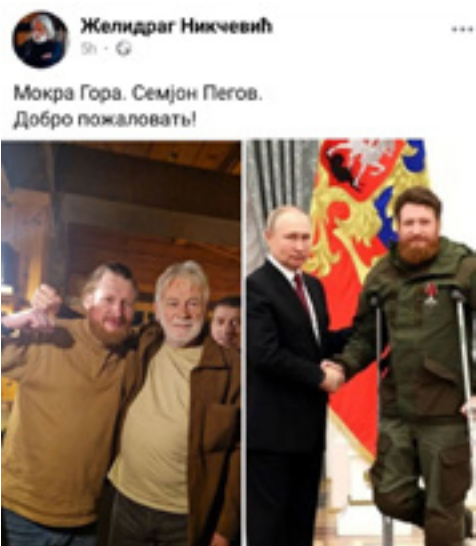
Lokalni predstavnici koriste medije, društvene mreže i javne događaje kako bi modelirali crnogorski društveni i kulturni prostor u skladu sa narativima koji su bliski zvaničnim politikama Srbije i Rusije. Cilj je uspostavljanje vrijednosnog okvira koji Crnu Goru udaljava od njenog autohtonog identiteta i kulturnog nasljeđa, čime se remeti prirodni tok kulturnog razvoja Crne Gore i njenog društva.

U tom kontekstu karakteristično je djelovanje Želidraga Nikčevića, književnika, publiciste i savjetnika predsjednika Skupštine Crne Gore Andrije Mandića. Njegova uloga ukazuje na prisustvo i uticaj ličnosti sa snažno izraženim prosrpskim i proruskim stavovima u najvišim crnogorskim institucijama. Nikčević je devedesetih godina osnovao ogranak Demokratske stranke iz Srbije u Crnoj Gori, a nakon što je taj politički projekat propao priključio se Narodnoj stranci Novaka Kilibarde. Nakon raskola u toj stranci, Nikčević se priklonio Božidaru Bojoviću kao potpredsjednik i 1998. godine postao predsjednik Srpske narodne stranke (SNS). Sa funkcije predsjednika SNS, postaje ministar bez portfelja u Vladi SRJ Momira Bulatovića. Želidrag Nikčević je bio glavni i odgovorni urednik ratne JU info televizije koja je poznata po kampanji protiv Crne Gore. Takođe, bio je protivnik ulaska Srbije u Evropsku uniju i NATO, o čemu svjedoči podatak da je 2012. godine bio potpisnik proglašenja Demokratske stranke Srbije Vojislava Koštunice pod nazivom *Srbija je ugrožena*.⁹⁷

Želidrag Nikčević putem svog Fejsbuk profila svakodnevno plasira rusku propagandu, prevodeći sadržaj sa ruskih medija i Telegram kanala, kao i izjave i autorske tekstove Aleksandra Dugina, ruskog filozofa i jednog od ideologa Kremlja.⁹⁸ Objavljuje i stavove Dmitrija Medvedeva, bivšeg ruskog predsjednika i zamjenika predsjedavajućeg ruskog Vijeća sigurnosti, u kojima dominira oštar i prijeteći ton prema Zapadu i konkretnim zapadnim liderima koje naziva *rusofobima*.⁹⁹

*Željdrag Nikčević, Emir Kusturica i Milorad Vučelić na proslavi rođendana Emira Kusturice
Izvor: Fejsbuk*

Sa lijeva na desno: Željdrag Nikčević i Semjon Pegov (War Gonzo); Vladimir Putin i Semjon Pegov, Izvor: Fejsbuk

Značajan prostor za svoje stavove ili prevode ruskih izvora Nikčević dobija na prosrpskom i proruskom portalu Borba. Nakon objave rezultata popisa stanovništva Nikčević je na Fejsbuku objavio post: ПОПИС (И ДОНБАС) УКРАТКО: Напредујемо споро, стрпљиво и незадрживо.¹⁰⁰ Ta rečenica se očigledno koristi kako bi se povukla paralela između popisa u Crnoj Gori i događaja u Donbasu, regionu u istočnoj Ukrajini. Takav stav može ukazivati na dosljedan pristup u

ostvarivanju određenih ciljeva, uz dodatno jačanje paralelne simbolike sa Donbasom. Sama formulacija može sugerisati da se popis stanovništva koristi kao instrument za ostvarivanje dugoročnih etno-političkih ciljeva koji su povezani sa određenim interesima i aspiracijama stranih aktera, posebno režima u Srbiji prema Crnoj Gori.

Takođe, Nikčević je na svom Fejsbuk profilu objavio zajedničku fotografiju sa ruskim propagandistom i vojnim blogerom Semjonom Pegovim. Njih dvojica su se sreli u Drvengradu 23. novembra 2024. godine na Međunarodnom festivalu dokumentarnog filma, koji je organizovala Raša Tuđej. Pegov je administrator Telegram kanala War Gonzo, jednog od ključnih glasila ruske ratne propagande, koji se dovodi u vezu sa ruskim obavještajnim službama. Predsjednik Rusije Vladimir Putin nakon ranjavanja u Donbasu u oktobru 2022. godine odlikovao Pegova medaljom za hrabrost. Pegov je obuhvaćen sankcijama EU zbog aktivnosti koje podrivaju teritorijalni integritet i nezavisnost Ukrajine.

Nikčević je u junu 2024. godine izabran za potpredsjednika žirija za dodjelu Trinastojulske nagrade, najvišeg državnog priznanja u Crnoj Gori. Pojedini dobitnici nagrade za 2024. godinu zastupaju

ideološke stavove slične Nikčevićim. U kontekstu Trinaestojulske nagrade važno je pomenuti da je 2021. godine predsjednik komisije za dodjelu te prestižne nagrade bio Bećir Vuković, redovni kolumnista prosrpskog portala Borba, koji navodi da su crnogorsku naciju izmislili Milovan Đilas i Kominternu¹⁰¹.

Pored Trinaestojulske nagrade, treba podsjetiti i na nagradu Miroslavljevo jevanđelje koju je 2021. godine dobio Milutin Mićović, književnik i brat mitropolita Joanikija. Mićović *Crnogorce bez srpstva* naziva *nula ljudima* i predviđa *ukrajinski scenario* za Crnu Goru. Osim toga, on je redovan sagovornik o važnim društveno-političkim procesima u Crnoj Gori na platformama RT Balkan i Sputnik Srbija, koje su prepoznate po širenju prosrpske i proruskog propagande u regionu. Nakon objave rezultata popisa u Crnoj Gori Mićović je za RT Balkan naveo¹⁰² da crnogorski jezik zapravo ne postoji, već je u pitanju preimenovani srpski jezik, te da je crnogorski jezik politički konstruisan, motivisan komunističkom ideologijom, čiji je cilj bio stvaranje vještačke crnogorske nacije. Sve to prema njegovom mišljenju ima destruktivan uticaj na kulturno i identitetsko jedinstvo naroda u Crnoj Gori, ističući srpski kao jedini *istinski* jezik.

U novembru 2024. godine srpski pisac Gojko Đogo dobio je nagradu *Izvištra Njegoševa*, koju dodjeljuju Mitropolija crnogorsko-primorska i kompanija Mona, a predsjednik žirija za tu nagradu bio je pisac Matija Bećković. Dodjeli koja je održana u Hramu Hristovog Vaskrsenja u Podgorici prisustvovao je i Andrija Mandić, predsjednik Skupštine Crne Gore. Zbog tog događaja Mandić nije prisustvovao svečanosti povodom obilježavanja godinu dana rada 44. Vlade Crne Gore. Đogo je bio član Međunarodnog odbora za istinu o Radovanu Karadžiću.

Dodjelama prestižnih nagrada i promovisanjem ličnosti sa spornim ideološkim

opredjeljenjima i snažnim proruskim i prosrpskim stavovima formira se društveni prostor u kojem se srpske i ruske vrijednosti predstavljaju kao ključne i autentične.

Pored aktera iz regiona i proksi aktera u Crnoj Gori koji na sve načine pokušavaju da negiraju crnogorski i promovisu srpski jezik, važno je ukazati na djelovanje određenih organizacija i udruženja. Jačanje srpske i ruske kulture u Crnoj Gori ostvaruje se organizovanjem brojnih događaja obrazovnog i kulturnog karaktera, a primjer za to su ljetnje škole srpskog i ruskog jezika. One doprinose popularizaciji srpske i ruske kulture među mladima, što može stvoriti osjećaj identiteta koji je povezan sa tim kulturama. Kroz edukativne programe utiče se na percepciju polaznika o važnim društveno-političkim pitanjima, stvaranje simpatija prema određenim idejama i narativima. Na taj način se stvara i povoljnije tlo za realizovanje političkih interesa i ciljeva režima u Beogradu i Moskvi.

Matica srpska - Društvo članova u Crnoj Gori već četiri godine organizuje ljetnju školu srpskog jezika i kulture uz podršku Opštine Nikšić, Uprave za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu, Republike Srbije i Turističke organizacije Nikšić. Jelica Stojanović, profesorica i predsjednica Matice srpske prilikom svečanog otvaranja škole u julu 2024. godine naglasila je da se u Crnoj Gori uvijek govorio srpski jezik i da se tako nazivao u hiljadugodišnjem nasljeđu. *Osim posljednjih godina, pisalo se ćirilicom koja se nazivala srpskim pismom*, istakla je Stojanović.¹⁰³ U intervjuu koji prenosi portal Borba, Stojanović ističe da se u Crnoj Gori stvara iskrivljena slika o jeziku, koja je usmjerena ka negaciji srpskog jezika i stvaranju nove, vještačke situacije. Ona, također, iznosi kritički stav o rodno senzitivnom jeziku, navodeći da je to apsurdno i neodgovarajuće za prirodu srpskog jezika.¹⁰⁴

Podsjećanja radi, patrijarh Srpske pravoslavne crkve Porfirije u govoru za Uskrs 2023. godine kritikovao je korišćenje rod-

*Episkop budimljansko-nikšićki Metodije, episkop slavonsko-jasenovački Jovan i direktor Ruskog doma Jevgenij Baranov u Velici u julu 2023. godine
Izvor: Fejsbuk*

no senzitivnog jezika, pozivajući da se *obustavi nasilje nad srpskim jezikom.*

uz isticanje da oni gaje posebne veze prema *bratskoj Rusiji i njenom narodu.*

Pored ljetnje škole srpskog jezika, u Crnoj Gori je u julu 2024. godine održana i prva ljetnja škola ruskog jezika u Nikšiću. Organizatori su bili Društvo crnogorsko-ruskog prijateljstva Sveti Georgije i Ruski centar za nauku i kulturu iz Beograda, pod pokroviteljstvom Ambasade Rusije u Crnoj Gori. DFC je u prethodnim studijama ukazivao na djelovanje Društva crnogorsko-ruskog prijateljstva Sveti Georgije.¹⁰⁵ Ruski centar je predstavništvo ruske federalne agencije Rosotrudničestvo u Srbiji, koja se, između ostalog, bavi dijasporom i humanitarnim radom pri Ministarstvu spoljnih poslova Rusije. Direktor Ruskog centra Jevgenije Baranov nalazi se na diplomatskoj listi koju objavljuje Ministarstvo spoljnih poslova Srbije. To znači da on uživa diplomatski imunitet i sva druga prava kao diplomate Ambasade Rusije u Srbiji.¹⁰⁶ Od početka ruske agresije na Ukrajinu u februaru 2022. godine Ruski dom je organizovao i podržavao događaje kojima se opravdava rat u Ukrajini. Primjer za to je i tribina pod nazivom *SVO uživo*, na kojoj je uzео učešće Igor Damjanović, propagandista i dopisnik IN4S i srpskih tabloida sa ratišta u Ukrajini. U avgustu 2023. godine Crnu Goru je posjetio Pavel Bušuev, predstavnik Ruskog centra i dopisnik ruskog medija TACC. On se sastao sa Markom Kovačevićem, predsjednikom opštine Nikšić i predstavnicima gore pomenutih udruženja i organizacija. Tokom susreta je izražena nada da dolaze bolji dani za institucije kulture u Nikšiću,

Polaznik škole ruskog jezika bio je i episkop budimljansko-nikšićki Metodije koji je u novembru 2024. godine u Ruskom domu u Beogradu, povodom Dana narodnog jedinstva, dobio rusko državno priznanje Rosotrudničestva. Metodije je nagrađen počasnim znakom za zasluge u jačanju prijateljstva i međusobnog razumijevanja srpskog i ruskog naroda. Da Ruski dom iz Beograda održava bliske veze sa Srpskom pravoslavnom crkvom u Crnoj Gori svjedoči i događaj iz jula 2023. godine kada je u crkvi Sv. Kirik i Julita u Velici u opštini Plav održana svečanost posvećena tragičnim događajima u selu Velika 1944. godine. Liturgiju su služili episkop budimljansko-nikšićki Metodije i episkop slavonsko-jasenovački Jovan, a svečanosti su prisustvovali direktor Ruskog doma Jevgenij Baranov, privremeni otpravnik poslova Rusije u Crnoj Gori Petar Svirin, kao i članovi crnogorske podružnice moto kluba Noćni vukovi. Episkop Jovan je istakao ulogu Baranova u zaštiti srpskog naroda. Baranov je kazao da su odlučili da u Velici predstave izložbu koja prikazuje lica nacističkih zločinaca kako bi svi koji tu dolaze vidjeli lica odgovornih za tragediju, kao i da je izložba nastala na osnovu dokumenata ruskog historičara Dmitrija Frolova.¹⁰⁷ Te aktivnosti dodatno potvrđuju bliskost Srpske pravoslavne crkve i njenih predstavnika u Crnoj Gori sa organizacijama koje su direktno povezane sa režimom u Moskvi i koje posredstvom Srbije jačaju rusku propagandu.

Sredstva crnogorskih građana za seriju RTS

Kinematografija predstavlja jedan od važnih kanala meke moći kojima se može oblikovati javno mnjenje, stavovi, ali i emocionalno manipulirati. Kroz pažljivo birane teme, scenarije i estetske pristupe, filmovi i serije često utiču na to kako gledaoci percipiraju istorijske događaje, kulture i politike.

TV serija **Tvrđava** režisera Saše Hajdukovića, čiji je jedini i isključivi vlasnik prava Radio televizija Srbije (RTS), jednim dijelom je snimana u Crnoj Gori. Iako je snimana u Nikšiću i Beogradu, radnja serije smještena je u Kninu, u Hrvatskoj, tokom ratnih godina (1990-1995).¹⁰⁸ Serija govori o pogromu Srba iz Hrvatske¹⁰⁹, a navodno pruža istorijski kontekst Jugoslavije kako bi inspirisala razmišljanja o globalnim temama kroz emotivnu priču i moralne dileme. Serija, koja predstavlja jedan od najvećih domaćih projekata RTS, biće prikazana na jesen 2025. godine, odnosno 30 godina nakon hrvatske vojne operacije Oluja.¹¹⁰

Serija je snimana u Crnoj Gori od kraja jula do sredine septembra 2024. godine. Lokalni partner na snimanju je bila producentska kuća FILM DISTRICT iz Podgorice, čije je osnivač i vlasnik producentska kuća FILM DISTRICT doo iz Beograda.¹¹¹ Ministarstvo kulture i medija Crne Gore je 24. jula 2024. godine izdalo rješenje kojim se odobrava snimanje serije Tvrđava na teritoriji Crne Gore. Snimano je na više lokacija u opštini Nikšić: u gradskoj zoni, Velimlju, Vilusima, Grahovu, Jasenovom polju, tvrđavi Onogošt i jezeru Krupac. Sve te lokacije u seriji biće predstavljene kao djelovi Knina.

Iako Tvrđava predstavlja jedan od najvećih projekata RTS, serija je snimana i uz podršku Opštine Nikšić i Turističke organizacije Nikšić. TO Nikšić je izdvojila znatna finansijska sredstva u iznosu od 200 hiljada eura za hotelski smještaj ekipe serije Tvrđava.¹¹² Ta sredstva su značajno veća od onih koja dobijaju crnogorski filmski djelatnici, za čije projekte se izdvajaju simbolična sredstva iz budžeta crnogorskih opština. Takođe, nameće se pitanje - koji je interes izdvajanja sredstava građana Nikšića ako se u samoj seriji ne promovisu Nikšić i Crna Gora, već su lokacije iz Crne Gore predstavljene kao djelovi države Hrvatske?

Zaključak

Hibridne aktivnosti prosrpskih političkih struktura u Crnoj Gori, pod uticajem zvaničnog Beograda i proruskih aktera, destabilizuju građanski karakter države i podrivaju njen put ka Evropskoj uniji. Taktikama predlaganja zakona o stranim agentima i izmjenama Zakona o državljanstvu, istorijskim revizionizmom i manipulacijama državnim simbolima, te strukture teže da institucionalno i narativno redefinišu Crnu Goru kao dominantno srpski etnički i nacionalni entitet. Cilj je, kroz postepeno prilagođavanje društva, nametnuti prorúske i antiEU vrijednosti koje u osnovi podrivaju demokratski i građanski karakter države. Takva strategija, koja koristi kontinuirano žrtvovanje nacionalnih interesa zarad regionalnih političkih ciljeva, može dugoročno destabilizovati Crnu Goru, čineći je zavisnom od interesa Beograda i Moskve.

Srpska pravoslavna crkva u Crnoj Gori koristi svoje pozicije kako bi uticala na političke strukture i oblikovala društvene tokove u skladu sa interesima režima iz Beograda. Postajući centralni akter u crnogorskoj politici, SPC aktivno podržava prosrpske i prorúske političke partije, pokrete, organizacije u udruženja. Taj uticaj dodatno je potpomognut finansijskom podrškom državnih kompanija, što omogućava Crkvi da još snažnije oblikuje politički ambijent, nerijetko u suprotnosti sa sekularnim i građanskim vrijednostima Crne Gore.

Ujedno, SPC pokušava da redefiniše identitetske okvire crnogorskog društva povezivanjem religije i nacije, gdje se srpska etnička pripadnost poistovjećuje sa pravoslavljem. Ta strategija ima za cilj da kroz religijsku identifikaciju utiče na jačanje srpskog identiteta među pravoslavnim stanovništvom, predstavljajući Crkvu kao njegovog ključnog čuvara i zaštitnika. Takvi naponi su posebno vidljivi kroz kampanju za popis stanovništva, tokom koje je SPC otvoreno pozivala vjernike da se identifikuju kao Srbi, čime je dodatno naglašen njen etnofiletistički karakter.

Institucionalna pasivnost prema djelovanju SPC omogućava dalju eskalaciju njenog uticaja, što vodi ka daljoj polarizaciji društva. SPC tako postaje ključni promoter autoritarnih vrijednosti, istorijskog re-

vizionizma i antizapadnih stavova, čime se nastoji urušiti multietnički karakter Crne Gore.

Jedan od ključnih alata za širenje prosrpskih narativa u Crnoj Gori su srpski mediji, filijale ruskih medija u Srbiji i domaći prosrpski i proruski portali. Oni u kontinuitetu plasiraju sadržaje koji podrivaju crnogorski identitet, podstiču etničke tenzije i promovišu narative o ugroženosti srpskog naroda, jezika i Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori, s ciljem destabilizacije društva i ometanja demokratskih procesa.

Mediji djeluju u sinergiji sa političkim strukturama, vjerskim organizacijama, analitičarima i publicistima, a njihova izvještavanja karakterišu senzacionalizam, manipulacije i kršenje profesionalnih novinarskih standarda. Da bi se zaštitila društvena kohezija i stabilnost, državne institucije moraju raditi na osnaživanju profesionalnog i objektivnog novinarstva.

Srbija aktivno koristi meku moć u oblastima kulture i obrazovanja u Crnoj Gori da bi promovisanjem srpskih i ruskih vrijednosti oblikovala identitet i kulturni prostor Crne Gore. Kroz obrazovne programe, kulturne događaje, a posebno kinematografiju, uticajne pojedince i udruženja sa prosrpskim i proruskim predznakom, građanima Crne Gore se posredno nameću stavovi i vrijednosti koji su često u suprotnosti sa crnogorskim identitetom i kulturom. Uticajne ličnosti, poput književnika i publicista zauzimaju važne pozicije u crnogorskim institucijama, što značajno pojačava kulturni i politički pritisak. Kulturni događaji često prevazilaze okvire promocije kulture i postaju sredstvo za širenje političkih i ideoloških poruka.

Obrazovne inicijative se koriste kao instrument uticaja posebno mladih ljudi i predstavljaju osnovu za modeliranje identiteta i političko usmjeravanje u skladu sa specifičnim narativima. Takođe, finansiranje projekata koji Crnu Goru predstavljaju kao dio *srpskog sveta* nameće pitanja o prioritetima Crne Gore u sferi kulture i potencijalnom uticaju na crnogorsko kulturno nasljeđe.

Reference

1. Hrvatska proglasila Mandića, Kneževića i Bečića nepoželjnim, 25.07.2024., Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-crna-gora-mandic-knezevic-becic-persona/33050268.html>

2. CGO: Građani smatraju da su Srbi najprivilegovaniji, NVO ključni akteri u smanjenu diskriminacije, 28.10.2024., Standard, Dostupno na: <https://standard.co.me/drustvo/cgo-gradjani-smatraju-da-su-srbi-najprivilegovaniji-nvo-kljucni-akteri-u-smanjenu-diskriminacije>

3. Vučić u Ruskom domu o reviziji istorije: Srbi nisu genocidan, već herojski narod, 15.05.2024., RTS, Dostupno na: <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5441094/vucic-u-ruskom-domu-o-reviziji-istorije-srbi-nisu-genocidan-vec-herojski-narod.html>

4. (FOTO) Knežević: Crna Gora ne smije da glasa za rezoluciju o Srebrenici, prvenstveno zbog sebe same, 12.05.2024. Standard, Dostupno na: <https://standard.co.me/politika/knezevic-crna-gora-ne-smije-da-glasa-za-rezoluciju-o-srebrenici-prvenstveno-zbog-sebe-same>

5. СВЕСРПСКИ САБОР ДЕКЛАРАЦИЈА

6. Mandić: Svesrpski sabor u budućnosti da ne bude skup samo dvije države, 08.06.2024., Mina, Dostupno na: <https://mina.news/vijesti-iz-crne-gore/mandic-svesrpski-sabor-u-buducnosti-da-ne-bude-skup-samo-dvije-drzave/>

7. Mandić inicirao ideju obnavljanja Njegoševe kapele na Lovćenu: Zreli smo za to kao društvo, dovelo bi do pomirenja, 12.07.2024., Vijesti, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/715562/mandic-inicirao-ideju-obnavljanja-njegoseve-kapele-na-lovcenu-zreli-smo-za-to-kao-drustvo-dovelo-bi-do-pomirenjah>

8. Knežević: Kapela na Lovćenu da bude čin pomirenja pravoslavnih Crnogoraca i Srba, 14.11.2022., CdM, Dostupno na: <https://www.cdm.me/politika/knezevic-kapela-na-lovcenu-da-bude-cin-pomirenja-pravoslavnih-crnogoraca-i-srba/>

9. Brajović S., Srpska trobojka a crnogorska skupština, 05.02.2024., Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/mandic-skupstina-zastava-trobojka-joaniki-je/32806230.html>

10. Kotlaš M., Mandić predstavio novi logo parlamenta: Zgrada Skupštine Prijestonice Cetinje na plavoj pozadini, 09.10.2024., Vijesti, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/727621/mandic-predstavio-novi-logo-parlament-a-zgrada-skupstine-priestonice-cetinje-na-plavoj-pozadini>

11. Čurović M., DOBROSAVLJEVIĆ: Reakcija na novi logo Skupštine afektivni nagon da se napravi otklon od svega što podseća na Srbe, 14.10.2024., Alo, Dostupno na: <https://www.alo.rs/vesti/svet/968337/dobrosavljevic-reakcija-na-novi-logo-skupstine-afektivni-nagon-da-se-napravi-otklon-od-svega-sto-podseca-na-srbe/vest>

12. Raspodjela mandata, Skupština Crne Gore, Dostupno na: <https://www.skupstina.me/me/poslanice-i-poslanici/raspodjela-mandata>

13. Mandić uklonio crnogorsku zastavu iz hola Skupštine: Zamijenio je 'vrijednom slikom', ali ne zna kojom, 29.10.2024. Portal Anlitika, Dostupno na: <https://www.portalanlitika.me/clanak/i-na-premijerskom-satu-o-balijagicu-neki-su-debelo-pogrijesili>

14. Петар Лубарда о Ловћену и Његошу, 31.10.2021., Mitropolija, Dostupno na: <https://mitropolija.com/2021/10/31/petar-lubarda-o-lovcenu-i-njegosu/>

15. DF traži skraćenje himne, srpski jezik, zastupljenost Srba i trobojku iz 1905., 21.09.2019., CdM, Dostupno na: <https://www.cdm.me/politika/df-trazi-skracenje-himne-srpski-jezik-zastupljenost-srba-i-trobojku-iz-1905/>

16. Mandić: Postoji raspoloženje za izmjene Zakona o državljanstvu i dopunu Ustava, 24.12.2023., Pobjeda, Dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/mandic-postoji-raspolozenje-za-izmjene-zakona-o-drzavljanstvu-i-dopunu-ustava>

17. Zogović: Odredbe o jeziku mogu biti izmijenjene dopunom Ustava, referendum ne bi bio potreban, 30.10.2024., Portal Analitika, Dostupno na: <https://www.portalanalitika.me/clanak/zogovic-za-dopunu-ustava-povodom-jezika-nije-potreban-referendum>

18. ODLUKU

19. Dragaš N., Fon der Lajen: Ulazak u EU do 2028. vrlo ambiciozan cilj, ali ostvariv, 26.10.2024., Vijesti, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/730026/fon-der-lajen-ulazak-u-eu-do-2028-vrlo-ambiciozan-cilj-ali-ostvariv>

20. Matijašević B., Turović A., Mandić najavio u parlamentu novi put za ostvarenje cilja: Dogovor o srpskom ili ustavotvorna skupština, 30.10.2024., Vijesti, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/730461/mandic-najavio-u-parlamentu-novi-put-za-ostvarenje-cilja-dogovor-o-srpskom-ili-ustavotvorna-skupstina>

21. USLOV FRONTA: Prvo prava za Srbe, pa izborne reforme, 26.08.2019., Volim Podgoricu, Dostupno na: <https://volimpodgoricu.me/novosti/uslov-fronta-prvo-prava-za-srbe-pa-izborne-reforme>

22. Građanski ili nacionalni koncept za Crnu Goru, 24.08.2023., DFC, Dostupno na: <https://dfc.me/gradanski-ili-nacionalni-koncept-za-crnu-goru/>

23. Vučić: Želimo dobre odnose sa Crnom Gorom ali nećemo kriti da vidimo probleme našeg naroda, 06.01.2020. Vijesti, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/416616/vucic-zelimo-dobre-odnose-sa-crnom-gorom-ali-necemo-kriti-da-vidimo-probleme-naseg-naroda>

24. Ruske hibridne aktivnosti na Zapadnom Balkanu: Igra u sjenkama, decembar 2023., DFC, Dostupno na: <https://dfc.me/wp-content/uploads/Studija-Rusija-WEB-1.pdf>

25. Mandić: Moj posao je da uspravljeni uđemo u EU, a ne na koljenima kao što bi to neki poželjeli, 03.10.2024. Portal Analitika, Dostupno na: <https://www.portalanalitika.me/clanak/mandic-moj-posao-je-da-uspravljeni-udemo-u-eu-a-ne-na-koljenima-ka-ost-bi-to-neki-pozeljeli>

26. Андрија Мандић: НАТО управља Миловим режимом, окренимо се Русији, 09.02.2016., IN4S, Dostupno na: <https://www.in4s.net/andrija-mandic-nato-upravlja-milovim-rezimom-okrenimo-se-rusiji/>

27. Razgovarali o inicijativi Mandića da iseljenici u Turskoj dobiju pravo na državljanstvo Crne Gore, 04.11.2024. Vijesti, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/731147/razgovarali-o-inicijativi-mandica-da-iseljenici-u-turskoj-dobiju-pravo-na-drzavljanstvo-crne-gore>

28. Coffey L., To understand Georgia's European identity, look to its past, 25.06.2024., Politico, Dostupno na: <https://www.politico.eu/article/georgia-eu-european-union-membership-georgian-dream-party-history-protests-foreign-agents-law-russia/>

29. Ruske hibridne aktivnosti na Zapadnom Balkanu: Igra u sjenkama, decembar 2023., DFC, Dostupno na: <https://dfc.me/wp-content/uploads/Studija-Rusija-WEB-1.pdf>

- 30.** Russia's Repressive "Foreign Agent" Law, U.S. Agency for Global Media, Dostupno na: <https://www.usagm.gov/threats-to-press-2/russias-repressive-foreign-agent-law-2/>
- 31.** European Court Says Russia's 'Foreign Agent' Law Violates Human Rights, 22.10.2024., Radio Free Europe, Dostupno na: <https://www.rferl.org/a/echr-condemnation-russia-foreign-agent-law-human-rights-violation/33167947.html>
- 32.** EU tuži Mađarsku zbog zakona o odbrani suvereniteta 'u ruskom stilu', 03.10.2024., Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/eu-orban-madarska-zakon-tuzba-medjunarodni-sud-pravde/33145123.html>
- 33.** EU warns Slovakia against foreign agent law for NGOs, 24.07.2024., Reuters, Dostupno na: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-warns-slovakia-against-foreign-agent-law-ngos-2024-07-24/>
- 34.** Gavin G., Parulava D., Georgia's EU dream in tatters as 'foreign agent' bill becomes law, 28.05.2024., Politico, Dostupno na: <https://www.politico.eu/article/georgia-foreign-agent-bill-becomes-law-international-outcry-european-union/>
- 35.** Zogović: Zečevi se prepali!, 12.10.2024., Portal 083, Dostupno na: <https://portal083.me/politika/zogovic-zecevi-se-prepali/>
- 36.** VUČUROVIĆ Crnu Goru i njenu političku stvarnost kontrolišu parapolitičke organizacije, 11.10.2024., Aloonline.me, Dostupno na: https://aloonline.me/crna-gora/vucurovic-crnu-goru-i-njenu-politicku-stvarnost-kontrolisu-parapoliticke-organizacije/?fbclid=IwY2xjawF14cZleHRuA-2FlbQIxMQABHVh6s99ErPnkqi6ZIJ2JuztsSKE0P_D0ELJF4D9mFXOb8IFPI0DJB0cLQ_aem_du8-7RZpS84lbOAg6vCOwA
- 37.** Društveno-političke implikacije liberalizacije državljanstva u Crnoj Gori, 14.10.2024., DFC, Dostupno na: <https://dfc.me/drustveno-politicke-implikacije-liberalizacije-drzavljanstva-u-crnoj-gori/>
- 38.** Mandić čestitao Dan opštine Gusinje: Jako važno da se nastavi sa razvojem infrastrukture, 04.08.2024., Vijesti, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/718597/mandic-cestitao-dan-opstine-gusinje-jako-vazno-da-se-nastavi-sa-razvojem-infrastrukture>
- 39.** Knežević: Dvojno državljanstvo sa Srbijom otkloniće nepravdu, 11.08.2024., CdM, Dostupno na: <https://www.cdm.me/politika/knezevic-dvojno-drzavljanstvo-sa-srbijom-otklonice-nepravdu/>
- 40.** Srbijanski Crnogorci na referendumu, 16.06.2005., Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/849451.html>
- 41.** Rudović M., Dvojno državljanstvo put ka političkoj dominaciji prosrpskih snaga u Crnoj Gori, 29.12.2023., Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-dvojni-drzavljanstvo/32750674.html>
- 42.** DIK nije utvrdio kandidaturu Spajića, 18.02.2023., MINA, Dostupno na: <https://mina.news/vijesti-iz-crne-gore/politika/dik-nije-potvrdio-kandidaturu-spajica/>
- 43.** Neraskidive veze ili geopolitička strategija: uticaj Srbije u Crnoj Gori, 03.2014., DFC, Dostupno na: <https://dfc.me/wp-content/uploads/Studija-cg.pdf>
- 44.** Janković S., Sličnosti i razlike: Krivokapić vs. Abazović, 29.04.2022., Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-vlada-abazovic/31826879.html>

- 45.** <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-temeljni-ugovor-tekst-spc/31934243.html>
- 46.** BIRN: Elektroenergetske kompanije podijelile preko 6,5 miliona eura donacija u proteklih šest godina, 10.07.2024., Vijesti, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/715285/birn-elektroenergetske-kompanije-podijelile-preko-65-miliona-eura-donacija-u-proteklih-sest-godina>
- 47.** Janković S., Tomović P., Ko su odgovorni za devastaciju vjerskih objekata u Crnoj Gori?, 13.02.2020., Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-vjerski-objekti-devastacija/30432834.html>
- 48.** Osvanuo veliki metalni krst iznad Bijele – devastacija ambijentalnog pejzaža, 10.07.2024., Anten M, Dostupno na: <https://www.antenam.net/drustvo/330696-osvanuo-veliki-metalni-krst-iznad-bijele-devastacija-ambijentalnog-pejzaza>
- 49.** Света Литургија на Михолској Превлаци: Нека камен превлачке светиње буде наш идентитет пред којим ћемо се поклонити и са којим ћемо изаћи пред лице Божје, 03.11.2024., IN4S, Dostupno na: <https://www.in4s.net/sveta-liturgija-na-miholjskoj-prevlaci-neka-kamen-prevlacke-svetinjce-bude-nas-identitet-pred-kojim-ćemo-se-pokloniti-i-sa-kojim-ćemo-izaci-pred-lice-bozje/>
- 50.** Radović M., Brajović S., Ekspresna reakcija crnogorske Vlade na kritike SPC: Amfilohije dobija spomenik uprkos sporenjima, 20.09.2024., Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/amfilohije-spomenik-crna-gora/33126744.html>
- 51.** *Neraskidive veze ili geopolitička strategija: uticaj Srbije u Crnoj Gori*, 03.2014., DFC, Dostupno na: <https://dfc.me/wp-content/uploads/Studija-cg.pdf>
- 52.** DFC, *Neraskidive veze ili geopolitička strategija: uticaj Srbije u Crnoj Gori*, 03.2014., dostupno na: <https://dfc.me/wp-content/uploads/Studija-cg.pdf>
- 53.** Slabi povjerenje u institucije, od NVO se očekuje da budu kritičari vlasti, 02.12.2021., Centar za građansko obrazovanje, Dostupno na: <https://cgo-cce.org/2021/12/02/slabi-povjerenje-u-institucije-od-nvo-se-očekuje-da-budu-kriticari-vlasti/>
- 54.** Dević M., Cerović: Jaka Crkva i desničarske politike svrstali Crnu Goru u društvo Irana i Libana, 05.08.2024., Portal Analitika, Dostupno na: <https://www.portalanalitika.me/clanak/cerovic-jaka-crkva-i-desnicarske-politike-svrstali-crnu-goru-u-drustvo-irana-i-libana>
- 55.** Skorzza, T, Na konju u pantalonama, 19.12.2002, Vreme, Dostupno na: <https://vreme.com/%20vreme/na-konju-u-pantalonama/>
- 56.** *Neraskidive veze ili geopolitička strategija: uticaj Srbije u Crnoj Gori*, 03.2014., DFC, Dostupno na: <https://dfc.me/wp-content/uploads/Studija-cg.pdf>
- 57.** *Neraskidive veze ili geopolitička strategija: uticaj Srbije u Crnoj Gori*, 03.2014., DFC, Dostupno na: <https://dfc.me/wp-content/uploads/Studija-cg.pdf>
- 58.** Religion, European Values Study, Dostupno na: <https://europeanvaluesstudy.eu/about-evs/research-topics/religion/>
- 59.** VIDEO: Kovačević u skandaloznom govoru mržnje prijetio Crnogorcima: Ako nismo braća, završićete kao Turci, 16.06.2024., CdM, Dostupno na: <https://www.cdm.me/politika/video-kovacevic-u-skandaloznom-govoru-mrznje-prijetio-crnogorcima-ako-nismo-braca-završicete-kao-turci/>

- 60.** Dragaš N., Nedović traži nešto čega još nema: Administrativnom odboru stigli spisi predmeta Kovačević, 18.10.2024., Vijesti, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/728817/nedovic-trazi-nesto-cega-jos-nema-administrativnom-odboru-stigli-spisi-predmeta-kovacevic>
- 61.** Vlaović I., ASK najavljuje upravni postupak protiv Kovačevića i Nenezica: Drakici ih poziva da podnesu ostavke na jednu od funkcija, 24.10.2024., Vijesti, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/tv/emisije/729742/ask-najavljuje-upravni-postupak-protiv-kovacevica-i-nenezica-drakic-ih-poziva-da-podnesu-ostavke-na-jednu-od-funkcija>
- 62.** Dukaj odbio Vraneša: Sveta Petka neće biti Dan opštine Pljevlja, 29.10.2024., Antena M, Dostupno na: <https://www.antenam.net/politika/343117-dukaj-odbio-vranesa-sveta-petka-nece-biti-dan-opstine-pljevlja>
- 63.** Malidžan G., Vraneš bi dogodine u Prizren, Atanasije ga odlikovao ordenom Belog andela, 27.10.2024., Vijesti, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/730172/vranes-bi-dogodine-u-prizren-atanasije-ga-odlikovao-ordenom-belog-andjel>
- 64.** Durović A., 'Praznik Srbije i himna su i naši, poruka zvaničnog skupa sa sjevera Crne Gore, 15.02.2024., Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/dario-vranes-pljevlja-akademija/32819771.html>
- 65.** Malidžan G., Vukoman Tešović i Branko Krvavac dobili ulice u Pljevljima, 25.04.2024., Vijesti, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/704398/vukoman-tesovic-i-branko-krvavac-dobili-ulice-u-pljevljima>
- 66.** Malidžan G., Vučević i Nešić na otvaranju spomenika Predragu Leovcu u Pljevljima, 28.06.2024., Vijesti, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/713590/vucevic-i-nesic-na-otvaranju-spomenika-predragu-leovcu-u-pljevljima>
- 67.** Desničarski ekstremisti u regionalnim kampanjama, 09.09.2024., DFC, Dostupno na: <https://dfc.me/desnicarski-ekstremisti-u-regionalnim-kampanjama/>
- 68.** Šaponjić Z., Crna Gora posle popisa: Da li će NATO sprečiti Srbe da ostvare svoja prava?, 17.10.2024, RT Balkan, Dostupno na: <https://lat.rt.rs/srbija-i-balkan/113298-crna-gora-posle-popisa-da-li-ce-nato-spreciti-srbe-da-ostvare-svoja-prava/>
- 69.** Црна Гора после пописа: Да ли ће НАТО спречити Србе да остваре своја права?, 17.10.2024, IN4S, Dostupno na: <https://www.in4s.net/crna-gora-posle-popisa-da-li-ce-nato-spreciti-srbe-da-ostvare-svoja-prava/>
- 70.** Crna Gora poslije popisa: Da li će NATO spriječiti Srbe da ostvare svoja prava?, 17.10.2024, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/crna-gora-poslije-popisa-da-li-ce-nato-sprjeciti-srbe-da-ostvare-svoja-prava/>
- 71.** Спасое Томич: Черногория должна стать сербским национальным государством, 25.10.2025, RuSerbia, Dostupno na: <https://ruserbia.com/balkans/spasoe-tomich-chnogorija-dolzha-stat-serbskim-nacionalnym-gosudarstvom/>
- 72.** О нас, RuSerbia, Dostupno na: <https://ruserbia.com/o-nas/>
- 73.** Basenkov V., Здравко Нишавич: «Черногория – это сербская Спарта», 10.04.2023, RuSerbia, Dostupno na: <https://ruserbia.com/balkans/zdravko-nishavich-chnogorija-jeto-serbskaja-sparta/>

- 74.** Humanitarci i(li) ekstremisti, 04.10.2023, Digitalni forenzički centar, Dostupno na: <https://dfc.me/humanitarci-ili-ekstremisti/>
- 75.** SRPSKA SPARTA! Najveći broj stanovnika u Crnoj Gori govori SRPSKIM jezikom!, 15.10.2024, Informer, Dostupno na: <https://informer.rs/politika/vesti/952780/srpska-sparta-najveci-broj-stanovnika-u-crnoj-gori-govori-srpskim-jezikom>
- 76.** SRPSKA SPARTA NA PONOS NJEGOŠU! Crnogoraca u Crnoj Gori sve manje, a Srba sve više, većina građana priča srpski, 16.10.2024, Alo, Dostupno na: <https://www.alo.rs/vesti/politika/969073/srpska-sparta-na-ponos-njegosu-crnogoraca-u-crnoj-gori-sve-manje-a-srba-sve-vise-vecina-gradana-prica-srpski-vest>
- 77.** Crno na belo! Brojke iz 2011. su dokaz da se Crna Gora vraća korenima (INFOGRAFIKA), 15.10.2024, Informer, Dostupno na: <https://informer.rs/politika/vesti/952914/crno-na-belo-brojke-iz-2011-su-dokaz-da-se-crna-gora-vraca-korenima-infografika>
- 78.** Popis pokazao da je Milu propao projekat: Neuspeli pokušaj inženjeringa da se zatru Srbi u Crnoj Gori, 21.10.2024, Srbija danas, Dostupno na: <https://www.sd.rs/vesti/region/popis-u-crnoj-gori-2024-10-21>
- 79.** Stojković M., GDE NESTAŠE SOKOLOVI CRNE GORE? Đetića nikad manje, a Srbi sve brojniji, REZULTATI POPISA IZNENADILI: Kako će se ovo odraziti na dalje odnose, 15.10.2024, Blic, Dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/politika/objavljeni-rezultati-popisa-u-crnoj-gori/np656c7>
- 80.** Crnogorci, sad znamo koliko vas je! VIDEO, 15.10.2024, b92, Dostupno na: <https://www.b92.net/info/region/67809/crnogorci-sad-znamo-koliko-vas-je-video/vest>
- 81.** Crnogorci upozoreni: Neće vas biti, 16.10.2024, b92, Dostupno na: <https://www.b92.net/info/region/68152/crnogorci-upozoreni-neece-vas-bit/vest>
- 82.** Konančni rezultati popisa u CG - Srbi cine skoro 33 odsto a 43 odsto ljudi prica srpskim jezikom, 17.10.2024, YouTube, Jutarnji Program TV Happy, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Kv090100FJ4>
- 83.** Novo jutro-Dimitrije Pastuović, Miloš Stojković, Vladimir Dobrosavljević, Željko Čurović, 19.10.2024., YouTube, Novo jutro, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=FXbG6Kottvk&t=353s>
- 84.** Oko: Lepota popisa - trećina Srba, dve petine Crnogoraca, 16.10.2024, YouTube, RTS Oko - Zvanični kanal, Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=e65Y_43uNkM
- 85.** Đuranović D., Joanikije podržao Rakovićevo „konačno rješenje“ za Crnogorce, 02.09.2021, Pobjeda, Dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/joanikije-podrzao-rakovicevo-konacno-rjesenje-za-crnogorce>
- 86.** Raković: Bićemo zadovoljni kada Srbi budu najbrojnija nacija u Crnoj Gori, crnogorska nacija je za mene i dalje takozvana, jer je stvorena političkim odlukama, a ne istorijskim slojevima vremena, 19.10.2024, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/rakovic-bicemo-zadovoljni-kada-srbi-budu-najbrojnija-nacija-u-crnoj-gori-crnogorska-nacija-je-za-mene-i-dalje-takozvana-jer-je-stvorena-politickim-odlukama-a-ne-istorijskim-slojevima-vremena/>
- 87.** Раковић о резултатима пописа: Српски идентитет најдоминантнији у Црној Гори, 15.10.2024, IN4S, Dostupno na: <https://www.in4s.net/rakovic-o-rezultatima-popisa-srpski-identitet-najdominantniji-u-crnoj-gori/>

- 88.** Objavljeni rezultati popisa stanovništva u Crnoj Gori - JUTRO, 16.10.2024, YouTube, PRVA, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=fLy3GGYe2QM>
- 89.** «Подучаваћу и васпитаваћу будуће генерације Срба, које ће се бавити националним питањима, да никада не одустану од Црне Горе и да...», 16.10.2024, Facebook, Никишић Поносни Српски град, Dostupno na: <https://www.facebook.com/watch/?v=875805084690148>
- 90.** Cilj je da srpski jezik postane službeni u Crnoj Gori! Milo se plašio ovakvih rezultata popisa! (VIDEO), 16.10.2024, Informer, Dostupno na: <https://informer.rs/tv/live-tv/953085/nebojsa-obrknc-zcv-predrag-savic-info-jutro>
- 91.** Panaotović za BORBU: Popis pokazao jačanje srpskog faktora u Crnoj Gori!, 15.10.2024, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/panaotovic-za-borbu-popis-pokazao-jacanje-srpskog-faktora-u-crnoj-gori/>
- 92.** Antić Č., Jezik, 28.10.2024, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/jezik/>
- 93.** Antić Č., Šta su to Ratluci?, 01.05.2023, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/sta-su-to-ratluci/>
- 94.** Чедомир Антић: Српски свет, 03.05.2021., Napredni klub, Dostupno na: <https://www.napredniklub.org/cedomir-antic-dfc/>
- 95.** ČEDOMIR ANTIĆ: CRNA GORA NAM DUGUJE ETNIČKI IZLAZ NA MORE OD 70 KILOMETARA, 24.08.2024., YouTube, Glas javnosti, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=v2Kl6jHeVsE>
- 96.** Popis u Crnoj Gori pokazuje da je politika Mila Đukanovića propala! Zdravko Krivokapić je bio trojanski konj! (VIDEO), 20.10.2024, Informer, Dostupno na: <https://informer.rs/tv/live-tv/954303/polozaj-srba-u-crnoj-gori-u-2024-godini>
- 97.** Žečević N., Milošević ministar, podržavalac Karadžića, borac protiv EU i NATO..., 19.05.2021., Pobjeda, Dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/milosevicev-ministar-podrzavalac-karadzica-borac-protiv-eu-i-nato>
- 98.** НОВОРУСИЈА САД, 23.03.2022., Fejsbuk, Желидраг Никчевић, Dostupno na: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02yyVmrEYRR11888swuT8jar65nNRQaMkkyWjJVDNYir7rvjek758jEwH6rM9b3A6RQl&cid=100010591365774
- 99.** О ИСТОРИЈСКОМ ПАМЋЕЊУ И НЕИЗБЕЖНОСТИ ОСВЕТЕ, 17.10.2024., Fejsbuk, Желидраг Никчевић, Dostupno na: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2237197263309964&set=a.1137746186588416>
- 100.** ОПИС (И ДОНБАС) УКРАТКО, 16.10.2024., Fejsbuk, Желидраг Никчевић, Dostupno na: <https://www.facebook.com/photo?fbid=2267372316959125&set=a.1137746186588416>
- 101.** Vuković B., Fali još NATO zastava, 03.11.2024., Bobra, Dostupno na: <https://borba.me/fali-jos-nato-zastava/>
- 102.** Vuković A., Kako su Crnogorci odučili srpski i naučili crnogorski jezik?, 17.10.2024., RT Balkan, Dostupno na: <https://lat.rt.rs/srbija-i-balkan/113348-crna-gora-crnogorski-jezik-srpski-jezik/>
- 103.** Šapurić Ž., U Nikšiću počela ljetnja škola srpskog jezika i kulture za strance, 08.07.2024., Dan, Dostupno na: <https://www.dan.co.me/crna-gora/u-niksicu-pocela-ljetnja-skola-srpskog-jezika-i-kulture-za-strance-5248268>

- 104.** Radulović S., Prof. dr Jelica Stojanović: Srpski jezik je utemeljen u nauci, struci, nasljeđu, istini i svjedočanstvima; Nepravda se mora ispravljati, inače će Crna Gora izgubiti sebe!, 31.10.2024., Borba, Dostupno na: <https://borba.me/prof-dr-jelica-stojanovic-srpski-jezik-je-utemeljen-u-nauci-struci-naslje-dju-istini-i-svjedocanstvima-nepravda-se-mora-ispravljati-inace-ce-crna-gora-izgubiti-sebe/>
- 105.** Uloga Rusije na Balkanu: Slučaj Crne Gore, 16.09.2021., DFC, Dostupno na: <https://dfc.me/wp-content/uploads/Studija-ruski-uticaj-MNE-online-4.pdf>
- 106.** Gočanin S., Podrška ruskoj invaziji pod plaštom kulture u 'Ruskom domu' u Beogradu, 28.09.2022., Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/ruski-dom-in-vazija-rusija-ukrajina-srbija/32054582.html>
- 107.** Руски дом представио у Црној Гори изложбу о трагичним догађајима 1944. у Великој, 28.07.2023., Ruski dom, Dostupno na: <https://ruskidom.rs/sr/2023/07/28/ruski-dom-predstavio-u-cr-no-gori-izlozhbu-o-tragichnim-doga-a-ima-1944-u-veliko/>
- 108.** Počelo snimanje nove RTS-ove serije – „Tvrđava“ je priča o porodici koja opstaje u najtežim vremenima, 02.08.2024., RTS, Dostupno na: <https://www.rts.rs/lat/magazin/film-i-tv/5502559/serija-tvrđjava-pocetak-snimanja.html>
- 109.** Kostić S., Ekskluzivno! Informer na snimanju serije o pogromu Srba iz Hrvatske! U “Tvrđavi” će biti prikazani potresni detalji i iz zločinačke akcije “Oluja” (FOTO/VIDEO), 24.10.2024., Informer, Dostupno na: <https://informer.rs/zabava/kultura/955680/informer-na-snimanju-serije-tvrđjava>
- 110.** Ivkov M., Bliži se pedeseti dan snimanja serije „Tvrđava” o krajiškom Romeu i Juliji, 13.10.2024., RTS, Dostupno na: <https://www.rts.rs/lat/magazin/film-i-tv/5554403/serija-tvrđjava-snimanje-epizode-emitovanje-rts.html>
- 111.** Rješenje za pristup informaciji, 24.09.2024., Ministarstvo kulture i medija Crne Gore, Dostupno na: <https://wapi.gov.me/download/b2100170-16a3-48a7-8904-93915f8915e2?version=1.0>
- 112.** Odluka o izboru najpovoljnije ponude, 24.07.2024., Turistička organizacija Nikšić, Dostupno na: [https://www.nabavke.com/tdoc-cejn/documents/75454-2024-07-24-10-42-Odluka_o_izboru_najpovoljnije_ponude_\(20\).pdf](https://www.nabavke.com/tdoc-cejn/documents/75454-2024-07-24-10-42-Odluka_o_izboru_najpovoljnije_ponude_(20).pdf)

IMPRESUM

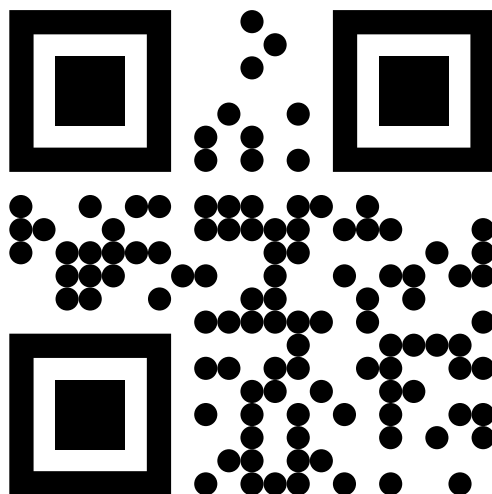
IZDAVAČ: Digitalni forenzički centar
GLAVNA I ODGOVORNA UREDNICA: Azra Karastanović
AUTORI: Digitalni forenzički centar
DIZAJN I PRIPREMA ZA ŠTAMPU: Ana Đurković
TIRAŽ: 150 primjeraka
ŠTAMPA: Golbi Print Podgorica
Decembar 2024. godine

CIP - KATALOGIZACIJA U PUBLIKACIJI
NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE, CETIŃE

ISBN 978-9911-569-08-0
COBISS.CG-ID 31630084

Ovaj projekat finansira Ambasada SAD u Podgorici. Mišljenja, nalazi, zaključci ili preporuke koji su ovdje izneseni su stav autora i ne odražavaju nužno stav Stejt dipartmenta/Vlade SAD.

www.dfc.me

Kontakt email:
dfc@dfc.me

Pratite nas na društvenim mrežama:

